

TEISĖS AKTO, KURIU PAGRĮSTAS TEISMO SPRENDIMAS, PRIPAŽINIMAS ANTI-KONSTITUCINIŲ KAIP PAGRINDAS ATNAUJINTI CIVILINĮ PROCESĄ

Osvaldas Raščiukevičius¹

Vytauto Didžiojo universitetas

Pateikta 2014 m. rugpjūčio 12 d.

DOI: <http://dx.doi.org/10.7220/2029-4239.12.1.6>

SANTRAUKA

Civilinio proceso atnaujinimas yra išimtinė procesinė priemonė, padedanti užtikrinti žmogaus teisę į teismą. Jo tikslas yra pašalinti galimai neteisėtą teismo sprendimą, taip įvykdant teisingumą ir išvengiant tokio sprendimo pasekmių. Tačiau pažvelgus į LR Civilinio proceso kodeksą, matome, jog Lietuvoje nėra įtvirtinta galimybė atnaujinti procesą, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą civilinėje byloje, prieštaraujančiu LR Konstitucijai. Suformuota LR teismų praktika draudžia proceso atnaujinimą civilinėse bylose šiuo pagrindu, kadangi būtų pažeistas teisinių santykių stabilumo bei teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumo principai. Tačiau priešingai nei civilinėse bylose, administracinėse bylose proceso atnaujinimas šiuo pagrindu yra leidžiamas. Panagrinėję užsienio valstybių teisinį reguliavimą, matome, jog apie pusę Europos valstybių leidžia proceso atnaujinimą šiuo pagrindu civilinėse bylose, o baudžiamosiose bylose – beveik visos nagrinėtos valstybės. Žmogaus teisių užtikrinimo svarbą civilinėse bylose pabrėžia Europos Žmogaus Teisių Teismas. Nors EŽTT laikosi nuomonės, jog proceso atnaujinimą riboja teisinio tikrumo principas, tačiau tam tikrais atvejais proceso atnaujinimas gali būti efektyviausia priemone atstatant teisingumą, kuris buvo paneigtas pažeidus žmogaus teises. Tuo tarpu LR Konstitucinis Teismas laikosi pozicijos, jog proceso atnaujinimas nagrinėjamu pagrindu yra konstitucinių asmens teisių gynimo priemonė. Neleidus atnaujinti proceso minėtu pagrindu, Lietuvos teisės sistemoje liktų antikonstitucinio teisės akto sukeltos antikonstitucinės pasekmės, kurios sudarytų prielaidas pažeisti eilę LR Konstitucijoje įtvirtintų principų bei vertybių. Dar daugiau – proceso atnaujinimas padėtų įgyvendinti asmenų teisę į teisminę gynybą. Kad būtų išspręsta nagrinėjama problema, šiame

¹ Osvaldas Raščiukevičius Vytauto Didžiojo universitete yra pabaigęs vientisąsias teisės studijas ir įgijęs magistro laipsnį. Šiuo metu dirba advokato Dariaus Pinkevičiaus kontoroje LEGAL PARTNER. El. paštas: osvaldasras@gmail.com

straipsnyje siūlau kelis jos sprendimo būdus: kreipimasis į LR Konstitucinį Teismą dėl CPK 366 straipsnio konstitucingumo ir išankstinės konstitucinės kontrolės įvedimas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Civilinio proceso atnaujinimas, konstitucinė teisė į teismą, antikonstitucinis teisės aktas.

ĮVADAS

Civilinio proceso atnaujinimas yra viena iš procesinių priemonių, leidžiančių asmenims įgyvendinti teisę į teismą. Šis institutas yra skirtas atnaujinti byloms, kurios yra užbaigtos įsiteisėjusiu teismo sprendimu. Jo tikslas – užtikrinti, jog būtų panaikintas galimai neteisėtas teismo sprendimas ir būtų įgyvendintas teisingumas bei teisė į teisminę gynybą, kai asmuo nebeturi galimybės apginti savo teises ir teisėtus interesus pasinaudodamas instancinės teismų sistemos garantuojamais sprendimų teisėtumo kontrolės būdais.² Šis institutas negali būti suprantamas kaip dar viena teisminė instancija. Tai yra išimtinė teisė į teismą įgyvendinimo priemonė. Šio instituto ekstraordinarumą patvirtina tai, jog civilinį procesą galima atnaujinti tik esant vienam iš devynių Civilinio proceso kodekse (toliau tekste – CPK) esančių pagrindų ir tik tuomet, kai asmens interesas (tiek privatus, tiek viešas) nusveria teisinio apibrėžtumo principą, kuris yra vienas iš pamatinių teisinės valstybės principų.³

Minėtas civilinio proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra laikomas baigtiniu, todėl negalima atnaujinti civilinio proceso remiantis kitais, CPK neįtvirtintais, pagrindais. Taip yra todėl, nes, kaip jau minėta, negali būti pažeistas teisinio apibrėžtumo principas. Tačiau tarp minėtų civilinio proceso atnaujinimo pagrindų nerasime pagrindo, kuris leistų atnaujinti civilinį procesą, kuomet Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau tekste – LR Konstitucinis Teismas) priima nutarimą pripažinti teisės aktą, kuris buvo pagrindas priimti teismo sprendimą, prieštaraujančiu Lietuvos Respublikos Konstitucijai (toliau tekste – LR Konstitucija). Taip yra dėl to, jog minėtas teisinio apibrėžtumo principas nusveria asmens interesus.

LR Konstituciniam Teismui priėmus nutarimą panaikinti teisės aktą kaip prieštaraujantį LR Konstitucijai, toks teisės aktas negali būti taikomas nuo tada, kai oficialiai paskelbiamas LR Konstitucinio Teismo sprendimas pripažinti šį teisės aktą antikonstituciniu.⁴ Asmenys, kreipęsi į teismą tik po tokio LR Konstitucinio Teismo sprendimo įsigaliojimo, nors jų teisės pažeidimas atsirado tuo pačiu metu, kaip ir asmenų, kurie jau spėjo įgyvendinti savo teisę į teismą, ir kurių atžvilgiu buvo priimtas teismo sprendimas, paremtas vėliau antikonstituciniu pripažintu teisės aktu, atsiduria geresnėje

² A. B. ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2011, Nr. 3K-3-190).

³ Ten pat.

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014), 107 str.

padėtyje, kadangi teismas jų atžvilgiu priima sprendimą remdamasis jau nebe antikonstituciniu, bet nauju, LR Konstituciją atitinkančiu, teisės aktu. Jeigu asmenys, kurių atžvilgiu buvo priimtas teismo sprendimas, paremtas vėliau antikonstituciniu pripažintu teisės aktu, negalėtų atnaujinti proceso, kiltų abejonės, ar jų teisė į teismą yra tapati asmenų, kurie savo teises ginti užsimanė tik tuomet, kai antikonstitucinis teisės aktas buvo panaikintas, teisei į teismą. Taip gali būti paneigiama iš LR Konstitucijos kylanti žmogaus teisė kreiptis į teismą. Todėl straipsnyje bus siekiama išsiaiškinti, ar teisinio apibrėžtumo principas visuomet nusveria asmenų interesus bei jų teises.

1. GALIMYBĖ ATNAUJINTI PROCESĄ LR KONSTITUCINIAM TEISMUI PRIPAŽINUS TEISĖS AKTĄ, KURIUO PAGRĪSTAS TEISMO SPRENDIMAS, ANTIKONSTITUCINIU

1.1. Civilinio proceso atnaujinimo reglamentavimas Lietuvoje

LR Konstitucijos 109 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai.⁵ Ši nuostata suponuoja teismų pareigą teisingai spręsti tarp šalių kylančius ginčus. Tai yra pagrindinė teismų funkcija, kuri gali būti įgyvendinama tik teisingai nustačius ir ištyrus bylos aplinkybes bei tinkamai pritaikius teisės normas. Priėmus teismo sprendimą, tarp šalių susiklosto teisiniai santykiai, kurių stabilumą garantuoja LR Konstitucija bei kiti įstatymai. Tačiau tam tikrais atvejais iš esmės išspręsdus bylą ir įsiteisėjus teismo sprendimui paaiškėja naujų faktinių ar teisinių aplinkybių, dėl kurių sprendimas yra neteisėtas ir nepagrįstas. Tokiems atvejams yra skirtas CPK XVIII skyriuje įtvirtintas proceso atnaujinimo institutas.⁶ Šio instituto tikslas iš esmės yra toks pat kaip ir teismų sprendimų instancinės kontrolės mechanizmo – užtikrinti teisingumo vykdymą.⁷ Juo siekiama pašalinti galimai neteisėtą teismo sprendimą, taip išvengiant tokio sprendimo pasekmių. Tai suponuoja, jog proceso atnaujinimu siekiama apginti ne tik privačių šalių, bet ir viešąjį interesą. Civilinio proceso atnaujinimo institutas išplečia teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą.⁸ Kartais „proceso atnaujinimas gali tapti vienintele galimybe apginti galimai pažeistas asmens teises, pavyzdžiui, kai teismas nusprendžia dėl į bylos nagrinėjimą neįtraukto asmens teisių ar pareigų“.⁹ Proceso atnaujinimas leidžia maksimaliai

⁵ Ten pat, 109 str.

⁶ Teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2007-02-22, Reg. nr. T3).

⁷ A. DRIUKAS, V. VALANČIUS, *Civilinis procesas: teorija ir praktika*, t. 4 (Vilnius: Registrų centras, 2009), p. 326.

⁸ Žr. išnašą 6: Teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai.

⁹ Žr. išnašą 7: A. DRIUKAS, V. VALANČIUS, p. 327.

užtikrinti, jog Lietuvos teisės sistemoje neliks teismų padarytų klaidų, kurios nebuvo ištaisytos bylą nagrinėjant apeliacine ar kasacine tvarka. Proceso atnaujinimo tikslai suponuoja reikalavimą teisės normas, reglamentuojančias proceso atnaujinimą, taikyti ne formaliai, o atkreipiant ypatingą dėmesį į jo paskirtį ir ketinimus, kurių siekė įstatymų leidėjas. Dėl to asmens prašymas atnaujinti procesą turi būti nagrinėjamas atsižvelgiant į visas bylos aplinkybes. Kilus abejonių dėl teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo bei atsisakius atnaujinti procesą vien dėl formalių aspektų, reikėtų, jog atsisakoma vykdyti teisingumą.¹⁰

Siekis užtikrinti teisingumą yra bendras proceso atnaujinimo ir apeliacijos bei kasacijos bruožas.¹¹ Tačiau proceso atnaujinimo institutas nėra skirtas tiesiog dar kartą peržiūrėti teismo sprendimą. Tai nėra priemonė, skirta dar kartą pasibylinėti ar užvilinti teismų sprendimų vykdymą.¹² Be to, net ir išnagrinėjus bylą pakartotinai, nereiškia, jog galutinis sprendimas bus pakeistas.¹³ Kaip viena iš įstatymų leidėjo nustatytų priemonių, užkertančių kelią piktnaudžiavimui proceso atnaujinimo institutu, yra CPK 366 straipsnyje įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai.¹⁴ Atnaujinimo pagrindai leidžia užtikrinti teismo sprendimų bei civilinių santykių stabilumą¹⁵, taip įgyvendinant teisinio apibrėžtumo principą, kuris yra vienas iš pamatinių teisės viršenybės principo elementų¹⁶. Procesą galima atnaujinti tik esant bent vienam iš CPK 366 straipsnio 1 dalyje įtvirtintų pagrindų:

1) „kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad Lietuvos Respublikos teismų sprendimai, nutartys ar nutarimai civilinėse bylose prieštarauja Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai ir (ar) jos papildomiems protokolams, kurių dalyvė yra Lietuvos Respublika;

2) naujai paaiškėja esminių bylos aplinkybių, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu;

3) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas;

4) įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos nusikalstamos dalyvaujančių byloje ar kitų asmenų arba teisėjų veikos, padarytos nagrinėjant tą bylą;

5) panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus

¹⁰ J. Martinauskas p. *Kretingos rajono savivaldybė*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2001, Nr. 3K-3-183).

¹¹ E. LAUŽIKAS, V. MIKELĖNAS, V. NEKROŠIUS, *Civilinio Proceso Teisė*, t. 2 (Vilnius: Justitia, 2005), p. 357.

¹² *Valstybė ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius, (2005, Nr. 3K-3-647).

¹³ Žr. išnašą 11: E. LAUŽIKAS, V. MIKELĖNAS, V. NEKROŠIUS, p. 358.

¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002 02 28, Nr. IX-743), 366 str.

¹⁵ Žr. išnašą 11: E. LAUŽIKAS, V. MIKELĖNAS, V. NEKROŠIUS, p. 360.

¹⁶ Žr. išnašą 6: Teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai.

pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti;

6) jeigu viena iš šalių proceso metu buvo neveiksni ir nebuvo atstovaujama atstovo pagal įstatymą;

7) jeigu sprendimu teismas nusprendė dėl neįtrauktų į bylos nagrinėjimą asmenų materialųjų teisių ar pareigų;

8) jeigu bylą išnagrinėjo neteisėtos sudėties teismas;

9) jeigu pirmosios instancijos teismo sprendime (nutartyje, įsakyme ar nutarime) yra padaryta aiški teisės normos taikymo klaida, kuri galėjo turėti įtakos priimant neteisėtą sprendimą (nutartį, įsakymą ar nutarimą), ir sprendimas (nutartis, įsakymas ar nutarimas) nebuvo peržiūrėtas apeliacine tvarka. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras turi teisę pateikti prašymus atnaujinti procesą šiame punkte numatytais pagrindais dėl pirmosios instancijos ir apeliacinės instancijos teismo sprendimų (nutarčių).¹⁷

CPK 366 straipsnio 2 ir 3 dalyse yra numatyti dar keli proceso atnaujinimo apribojimai. 2 dalyje teigiama, jog proceso negalima atnaujinti remiantis 1 dalies 6 ir 8 punktuose įtvirtintais pagrindais, jeigu jais pareiškėjas galėjo remtis apeliacinės bei kasacinės instancijos teismuose. Tuo tarpu 3 dalis draudžia atnaujinti procesą su santuokos pripažinimu negaliojančia ar santuokos nutraukimu susijusiais klausimais, jeigu bent viena iš šalių po sprendimo įsiteisėjimo sudarė naują santuoką arba įregistravo partnerystę.¹⁸ Šiuo draudimu siekiama užtikrinti monogamijos principo¹⁹ šeimos teisiniuose santykiuose įgyvendinimą bei išvengti poligamijos.²⁰ Taip pat proceso negalima atnaujinti bankroto byloje²¹, kadangi iškėlus įmonei bankroto bylą, o vėliau ją likvidavus ir išregistravus iš įmonių rejestro nelieka proceso šalies, todėl ginčai dėl neegzistuojančios įmonės bankroto procedūrų yra negalimi.²² Proceso negalima atnaujinti ir byloje, kuriose priimtas preliminarus sprendimas. Civilinį procesą galima atnaujinti tik tuomet, kai asmuo neturi galimybių ginti savo teises ir teisėtus interesus kitomis sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės priemonėmis. Priėmus preliminarų sprendimą, per CPK 430 straipsnyje nustatytą terminą galima reikšti prieštaravimus, todėl asmuo dar turi galimybę apginti savo teises ir teisėtus interesus kita sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo priemone.²³

Išanalizavus CPK 366 straipsnį, matyti, jog draudimo atnaujinti civilinį procesą, kuomet galutinis teismo sprendimas buvo priimtas remiantis teisės aktu, vėliau pripažintu antikonstituciniu, nėra. Kita vertus, straipsnio 1 dalyje įtvirtintų proceso atnaujinimo

¹⁷ Žr. išnašą 14: Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 366 str.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Sudaręs santuoką ir jos įstatymų nustatyta tvarka nenutraukęs asmuo negali sudaryti kitos santuokos (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000 07 18, Nr. VIII-1864), 3.16 str.).

²⁰ Žr. išnašą 6: Teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse byloje aktualūs klausimai.

²¹ Žr. išnašą 14: Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 366 str.

²² LR Finansų ministerija atstovaujama AB „Turto bankas“ p. LUAB „Oruva“, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2005, Nr. 3K-3-653).

²³ D. S. ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2012, Nr. 3K-3-282).

pagrindų sąrašė nėra numatytas atskiras pagrindas atnaujinti procesą dėl įstatymo pripažinimo antikonstituciniu, o proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra baigtinis, todėl jo negalima aiškinti plečiamai.

CPK 366 straipsnio 1 dalies 5 punkte nurodyta, jog civilinį procesą galima atnaujinti, kuomet „panaikinamas kaip neteisėtas ar nepagrįstas teismo sprendimas, nuosprendis arba kitoks valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas, kuris buvo pagrindas tam sprendimui, nutarčiai ar nutarimui priimti“²⁴. Aiškinant šią teisės normą pažodžiui, galima būtų daryti išvadą, jog pripažinus valstybės ar savivaldybės institucijos individualaus pobūdžio aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai, galima būtų atnaujinti civilinį procesą remiantis 366 straipsnio 1 dalies 5 punkte įtvirtintu pagrindu. Tačiau atnaujinti civilinę bylą pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, draudžia susiformavusi teismų praktika.

Civilinėje byloje G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ p. Vilniaus miesto valstybinė mokesčių inspekcija Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste – LAT) atsisakė atnaujinti procesą, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažino Vyriausybės nutarimą, kurio pagrindu Vilniaus miesto valstybinė mokesčių inspekcija ir Lietuvos Respublikos finansų ministerija priėmė sprendimus įpareigoti pareiškėją G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ sumokėti kelių mokesčių ir delspinigius. Teismas atsisakymą atnaujinti procesą argumentavo tuo, jog būtų pažeistas teisinių santykių stabilumo bei šių santykių subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumo principai, o LR Konstitucinio Teismo sprendimų veikimas yra nukreiptas tik į ateitį:

„Kasacinio teismo teisėjų kolegija konstatuoja, kad teisės, kaip visuomenės gyvenimo reguliavimo priemonės, vienas iš uždavinių yra užtikrinti teisinių santykių stabilumą ir jų subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumą, todėl teisės akto pripažinimas neatitinkančiu Konstitucijos nuostatų negali turėti įtakos jau pasibaigusiems teisiniams santykiams, tai yra juos atnaujinti ir pakeisti. Pagal Konstitucijos 107 straipsnį Konstitucinio Teismo sprendimų galia dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai yra nukreipiama į ateitį, Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 4 d. nuostatose papildomai nurodoma, jog įvykdytam teismo sprendimui, pagrįstam pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai teisės aktu, Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimas nebegali turėti teisinių pasekmių. Kasatoriaus nurodoma Konstitucijos 7 str. 1 d., numatanti, kad negalioja joks teisės aktas, prieštaraujantis Konstitucijai, yra bendro pobūdžio teisės norma, kuri konkretizuojama Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnyje, todėl sprendžiant proceso atnaujinimo klausimą šioje civilinėje byloje turi būti taikomos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. nuostatos.“²⁵

²⁴ Žr. išnašą 14: Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, 366 str.

²⁵ Likviduojama G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2003, Nr. 3K-3-757).

Tuo tarpu byloje Genė Trumpienė ir kiti p. Molėtų rajono žemėtvarkos skyrius pareiškėjai prašė atnaujinti procesą LR Konstituciniam Teismui pripažinus Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies nuostatą prieštaraujančią LR Konstitucijai. Tačiau LAT atsakė atnaujinti procesą dėl įstatymo analogijos taikymo negalimumo:

„Įstatymas apima platų visuomeninių santykių spektrą. Įstatymą pakeitus, panaikinus, pripažinus, kad įstatymo normos prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, atsiranda kitokių teisinių pasekmių negu panaikinus individualaus pobūdžio teisės aktą. <...> CPK 366 straipsnyje nustatytos teisės normos nenumato galimybės atnaujinti procesą dėl įstatymo pakeitimo, panaikinimo ar jo normų pripažinimo prieštaraujančiomis Lietuvos Respublikos Konstitucijai. CPK 366 straipsnio 1 dalies 1-9 punktuose pateiktas proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra išsamus, todėl pripažinti šiuo atveju esant įstatymo spragą nėra pagrindo.“²⁶

Apžvelgus aukščiau esančias LAT bylas, galima daryti išvadą, jog teismų praktika neleidžia atnaujinti civilinio proceso pripažinus teisės aktą antikonstituciniu dėl šių priežasčių: 1) būtų pažeistas teisinių santykių stabilumo principas; 2) būtų pažeistas teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų apibrėžtumo principas; 3) LR Konstitucinio Teismo sprendimai negalioja atgal. Tačiau net ir paneigus šiuos argumentus, civilinio proceso atnaujinimas būtų įmanomas tik tuomet, kai antikonstituciniu būtų pripažintas valstybės ar savivaldybių institucijų individualaus pobūdžio aktas. Tuo tarpu pripažinus antikonstituciniu įstatymą, atnaujinti bylos būtų neįmanoma, kadangi CPK 366 str. 1 d. 5 p. neapima įstatymų, o dėl proceso atnaujinimo pagrindų sąrašo išsamumo įstatymo analogijos taikymas yra negalimas.

1.2. Proceso atnaujinimo reglamentavimas administracinėse bylose ir jo skirtumai nuo proceso atnaujinimo reglamentavimo civilinėse bylose

Nors šiame darbe pagrindinis dėmesys yra skiriamas proceso atnaujinimui civilinėse bylose, tačiau šiame skyrelyje panagrinėsime proceso atnaujinimą administracinėse bylose, ir kuo jis skiriasi nuo proceso atnaujinimo civilinėse bylose.

Proceso atnaujinimas administracinėse bylose yra įtvirtintas Administracinių bylų teisenos įstatymo (toliau – ABTĮ) XXIII skirsnyje. ABTĮ 153 str. įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai, kurių yra 12, t. y. trimis daugiau negu CPK. Labiausiai atkreiptinas dėmesys į ABTĮ 153 str. 2 d. 11 p. įtvirtintą proceso atnaujinimo pagrindą – „panaikinamas

²⁶ G. T. ir kiti *suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2005, Nr. 3K-3-380).

kaip neteisėtas teisės aktas, kuriuo remdamasis teismas išsprendė bylą²⁷. Panašaus pobūdžio pagrindas nėra įtvirtintas CPK, tačiau atitinka pagrindo, nagrinėjamo šiame darbe, požymius – teismas išspręsdamas bylą rėmėsi tam tikru teisės aktu, kuris vėliau buvo panaikintas kaip neteisėtas. Žvelgdami į šią teisės normą formaliai, galėtume konstatuoti, jog LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo administracinis teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, ir jį panaikinus, procesas tokioje administracinėje byloje galėtų būti atnaujintas.

Tačiau nagrinėdami teismų praktiką civilinėse bylose, matėme, jog teismas neatnaujino proceso vien dėl to, jog, anot LAT, LR Konstitucinio Teismo sprendimai neturi atgalinės galios laike. Šiuo atveju pažvelkime į Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) praktiką. Nors minėtu proceso atnaujinimo pagrindu LVAT praktika nėra gausi, tačiau vis dėlto yra dvi bylos, kuriose teismas aiškiai ir nedviprasmiškai pasisakė klausimu dėl LR Konstitucinio Teismo sprendimų panaikinti teisės aktą antikonstituciniu ir galimybės tokiu atveju atnaujinti procesą bylose, kuriose buvo remtasi tuo antikonstituciniu teisės aktu. Bylos savo aplinkybėmis yra identiškos, todėl kiekvienos atskirai nenagrinėsime.

Bylose pareiškėjai kreipėsi prašydami išmokėti socialinio draudimo pašalpas laidotuviams po to, kai dirbdami užsimušę jų artimi giminaičiai. Tiek pirmos, tiek apeliacinės instancijos teismai atmetė pareiškėjų prašymus išmokėti socialinio draudimo pašalpas dėl darbininkų neblaivumo. Vėliau LR Konstitucinis Teismas pripažino teisės aktus, kuriais teismai vadovavosi priimdami minėtus sprendimus, kaip prieštaraujančiais LR Konstitucijai ir juos panaikino. Po tokio LR Konstitucinio Teismo sprendimo, pareiškėjai kreipėsi į LVAT, prašydami atnaujinti procesą ABTĮ 153 str. 2 d. 11 p. įtvirtintu pagrindu – panaikinamas kaip neteisėtas teisės aktas, kuriuo remdamasis teismas išsprendė bylą. LVAT abiem atvejais tenkino prašymus, o savo sprendimus argumentavo tapačiais:

„Vadovaujantis LR Konstitucinio teismo įstatymo 72 straipsnio 1 dalimi, Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Aukščiau minėtų teisės aktų nuostatos buvo taikytos šioje byloje, todėl konstatuotina, jog jas pripažinus prieštaraujančiomis Lietuvos Respublikos Konstitucijai, pareiškėjos prašymas dėl proceso atnaujinimo ABTĮ 153 straipsnio 2 dalies 11 punkto pagrindu tenkintinas.“²⁸

Nors LVAT šia byla formavo naują teismų praktiką, tačiau savo nutarime pateikė gana nedaug argumentų. LVAT, priešingai nei LAT, visiškai neanalizavo, ar LR Konstitucinio Teismo sprendimai galioja atgal. Galbūt ABTĮ 153 str. 2 d. 11 p. įtvirtintas proceso atnaujinimo pagrindas LVAT pasirodė pakankamai aiškiai leidžiantis atnaujinti procesą LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo administracinis teismas

²⁷ Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999 01 14, Nr. VIII-1029), 153 str. 2 d. 11 p.

²⁸ J. T. ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. P-146-88); N. Č. ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. P-146-89).

rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, kad reikėtų jį analizuoti detaliau ir gilintis į konstitucinę doktriną.

Taigi LAT suformuota praktika, sprendžiant civilines bylas, skiriasi nuo LVAT suformuotos praktikos, sprendžiant administracines bylas. Tačiau reikėtų pažymėti, jog administraciniai teismai sprendžia bylas ir dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtai veiksmis padarytos žalos atlyginimo.²⁹ Nors ginčus, kylančius dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtai veiksmis padarytos žalos atlyginimo sprendžia ir administraciniai teismai, tačiau jiems taikomos bendrosios civilinę atsakomybę reglamentuojančios teisės normos.³⁰ Tai reiškia, jog administraciniai teismai nagrinėja ne tik administracinius, bet ir civilinius teisinius santykius. Tačiau nepaisant to, procesas yra reglamentuojamas ABTĮ. Todėl norint atnaujinti procesą bylose dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtai veiksmis padarytos žalos atlyginimo, taikomi ABTĮ įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai, o tokiose bylose pritaikius teisės aktą, vėliau LR Konstitucinio Teismo pripažintu antikonstituciniu, procesas, pagal suformuotą LVAT praktiką, būtų atnaujintas. Tai reiškia, jog LAT ir LVAT praktika, susijusi su proceso atnaujinimu LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, nagrinėjant civilinius teisinius santykius, yra skirtinga.

Negana to, suformuotai LVAT praktikai dėl proceso atnaujinimo, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisę aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, prieštarauja kita LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-438-2382-12. Šioje byloje buvo nagrinėjamas klausimas dėl žalos, kilusios dėl neteisėtų LR institucijų veiksmų, atlyginimo. Pareiškėjų šeimos nariui J. Š. valstybė suteikė Vyčio Kryžiaus ordiną. Pagal Žemės reformos įstatymo normą, Vyčio Kryžiaus ordininkams turėjo būti neatlygintinai suteiktas žemės sklypas. J. Š. mirus, šią teisę paveldėjo pareiškėjos. Jos ėmėsi aktyvių veiksmų, kad žemė joms būtų suteikta. Vėliau LR Konstitucinis Teismas Žemės reformos įstatymo normą, pagal kurią Vyčio Kryžiaus ordininkams neatlygintinai suteikiamas žemės sklypas, pripažino antikonstitucine. Tačiau net ir po tokio LR Konstitucinio Teismo nutarimo valstybės institucijos nenutraukė žemės suteikimo procedūrų ir sudarė prielaidas bei lūkesčius, jog žemė pareiškėjoms bus neatlygintinai suteikta. Pareiškėjos kreipėsi į teismą dėl tokiomis valstybės institucijų veiksmis (teisėtų lūkesčių pažeidimu) joms padarytos žalos. Tačiau teismas priteisė pareiškėjoms žalą dėl valstybės institucijų padarytų veiksmų tik po LR Konstitucinio Teismo nutarimo pripažinti minėtą teisės normą antikonstitucine. LVAT paliko šią nutarties dalį nepakeistą ir argumentavo tuo, jog priteisti žalą, atsiradusią dėl neteisėtų valstybės institucijų veiksmų, prieš paskelbiant LR Konstitucinio Teismo nutarimą pripažinti minėtą teisės normą antikonstitucine, yra negalima, nes LR Konstitucinio Teismo nutarimai galioja tik į ateitį:

„[A]tsižvelgiant į teisės doktrinoje bei konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluotas taisykles, vertinant [LR] Konstitucinio Teismo aktų galiojimą laiko atžvilgiu,

²⁹ Žr. išnašą 27: Administracinių bylų teisenos įstatymas, 15 str. 1 d. 3 p.

³⁰ R. T. p. *Vilniaus miesto savivaldybės administracija*, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. A556-1485).

Lietuvos Respublikoje bendra taisyklė (t. y. *ex nunc* poveikio taisyklė) yra ta, kad [LR] Konstituciniam Teismui priėmus sprendimą, nekonstitucinis aktas negali būti taikomas tik nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas [LR] Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja [LR] Konstitucijai ([LR] Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalis). Taigi, remiantis *ex nunc* poveikio taisykle, prieštaraujančiu Konstitucijai pripažintas teisės aktas negalioja tik ateičiai. Vienintelė išimtis yra tada, kai į [LR] Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti taikytino teisės akto konstitucingumą kreipiasi teismas: jo nagrinėjamos bylos šalims Konstitucinio Teismo nutarimas sukelia *ex tunc* padarinius.³¹

Tačiau LVAT visai neatsižvelgė į minėtas savo nutartis dėl proceso atnaujinimo bylose, kuriose sprendimai buvo priimti remiantis teisės norma, vėliau LR Konstitucinio Teismo pripažinta antikonstitucine. Mat atnaujindamas procesą minėtu pagrindu, LVAT netiesiogiai pripažino, jog LR Konstitucinio Teismo sprendimai galioja atgal ne tik tais atvejais, kai teismas kreipiasi į LR Konstitucinį Teismą prašydamas ištirti teisės akto konstitucingumą. Taigi minėtos dvi nutartys, kuriomis atnaujintas procesas, ir nutartis dėl valstybės institucijų padarytos žalos atlyginimo prieštarauja viena kitai ta apimtimi, kuria kalbama apie LR Konstitucinio Teismo sprendimų galiojimą laike.

1.3. Proceso atnaujinimas užsienio valstybėse: skirtumai tarp proceso atnaujinimo reglamentavimo baudžiamosiose bei civilinėse bylose

Jau išsiaiškinome, jog, bent jau praktiškai, Lietuvoje atnaujinti proceso civilinėse bylose, kuomet teisės aktas, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, pripažinamas antikonstituciniu, negalima, tačiau tai galima padaryti administracinėse bylose. Šiame skyriuje bandysime išsiaiškinti, ar kitose šalyse leidžiama atnaujinti procesą ne tik civilinėse, bet ir kitose bylose, bei pabandysime paaiškinti skirtumus, kodėl vienose valstybėse leidžiama atnaujinti procesą tik tam tikrose bylose.

Ispanijos civilinio proceso įstatymo 510 straipsnyje išvardinti keturi civilinio proceso atnaujinimo pagrindai, tačiau tarp jų nėra nei vieno pagrindo, leidžiančio atnaujinti procesą pripažinus teisės aktą antikonstituciniu.³² Ispanijos Konstitucinio Teismo įstatymo 40 straipsnio 1 dalyje nurodyta, jog teisės akto pripažinimas antikonstituciniu nesuteikia pagrindo atnaujinti procesą, užbaigtą *res judicata* galią turinčiu teismo sprendimu, kuris buvo priimtas remiantis antikonstituciniu teisės aktu. Išimtis daroma tik baudžiamosioms

³¹ O. Š. ir R. V. p. *Lietuvos valstybė*, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, (2012, Nr. A-438-2382).

³² Spanish Civil procedure act (2000 01 08, Official State Gazette No. 7), art. 510; <[http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Civil_Procedure_Act_\(Ley_de_Enjuiciamiento_Civil\)%5B1%5D.pdf](http://www.elra.eu/wp-content/uploads/file/Civil_Procedure_Act_(Ley_de_Enjuiciamiento_Civil)%5B1%5D.pdf)> [aplankyta 2013 03 11].

bei administracinėms byloms, bet tik su sankcijos skyrimu susijusiais klausimais, jeigu sprendimas buvo priimtas remiantis Konstitucinio Teismo negaliojančiu pripažintu teisės aktu, ir jeigu tai yra priežastis sumažinti paskirtą bausmę.³³ Iš minėtų teisės aktų puikiai matyti, jog atnaujinti procesą civilinėse bylose pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, Ispanijoje nėra leidžiama.

Vokietijos civilinio proceso kodekso 580 straipsnyje yra aštuoni proceso atnaujinimo pagrindai, tačiau nei vienas iš jų nesuteikia galimybės atnaujinti procesą pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu Konstitucijai.³⁴ Federalinio Konstitucinio Teismo įstatymo 79 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad galima inicijuoti naują procesą, jeigu baudžiamosioje byloje buvo priimtas teismo sprendimas, paremtas teisės aktu, kuris prieštarauja Pagrindiniam įstatymui³⁵. Tačiau 2 dalyje įtvirtinta, jog visais kitais atvejais teisės aktą pripažinus prieštaraujančiu Pagrindiniam įstatymui, bylos nėra peržiūrimos.³⁶ Tai reiškia, jog atnaujinti procesą galima tik baudžiamosiose bylose ir tik jeigu teismo sprendimas buvo paremtas antikonstituciniu teisės aktu. Tuo tarpu visose kitose bylose, tame tarpe ir civilinėse, proceso atnaujinimas, pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, nėra galimas.

Čekijos Konstitucinio Teismo įstatymo 71 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad Konstituciniam teismui sprendimu panaikinus įstatymą ar kitą teisės aktą, kuriuo buvo remtasi priimant teismo sprendimą baudžiamosiose bylose, jeigu sprendimas įsigaliojo, bet dar nebuvo įvykdytas, toks Konstitucinio Teismo sprendimas yra pagrindas atnaujinti procesą baudžiamosioje byloje. Tačiau 2 dalis draudžia proceso atnaujinimą kitose bylose: „Kiti teisinę galią turintys sprendimai, paskelbti remiantis įstatymu, ar kitu teisės aktu, kuris buvo panaikintas, lieka nepakeisti.“³⁷ Taigi Čekijoje proceso atnaujinimas galimas tik baudžiamosiose bylose, ir tik jeigu teismo sprendimas dar nėra įvykdytas.

Slovėnijoje nėra aiškaus teisinio reguliavimo, iš kurio būtų galima spręsti, ar galimas proceso atnaujinimas pripažinus teisės aktą, kuriuo rėmėsi teismas priimdamas sprendimą, prieštaraujančiu Konstitucijai. Tarp dešimties Slovėnijos civilinio proceso įstatymo 394 straipsnyje įtvirtintų proceso atnaujinimo pagrindų nėra nei vieno, kuris leistų atnaujinti procesą esant minėtam pagrindui.³⁸ Slovėnijos Konstitucinio Teismo įstatymo 45 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta nuostata, jog Konstitucinio Teismo sprendimas panaikinti teisės aktą turi retroaktyvų veikimą.³⁹ Tuo tarpu 46 straipsnyje teigiama, jog kiekvienas asmuo, dėl panaikinto antikonstitucinio teisės akto patyręs neigiamų pasekmių, turi teisę reikalauti

³³ Organic Law 2/1979 on the Constitutional Court of Spain (1979 10 03), art. 40.

³⁴ German Code of Civil Procedure (2005 12 05, Bundesgesetzblatt (BGBl., Federal Law Gazette)), sec. 580; <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html> [aplankyta 2013 03 11].

³⁵ Pagrindinis įstatymas – Konstitucija – aut. past.

³⁶ Law on the Federal Constitutional Court (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht) (1951 03 12, Federal Law Gazette I p. 243), art 79; <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BVerfGG.htm>> [aplankyta 2013 03 11].

³⁷ Constitutional Court Act of the Czech Republic (1993 06 16), art 71; <http://www.concourt.cz/view/const_court_act> [aplankyta 2013 03 11].

³⁸ Civil Procedure Act (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 36/04), art 394.

³⁹ Constitutional Court Act (2007 07 15, Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 64/07), art. 45.

pašalinti pasekmes. Jeigu tokios pasekmės įvyko dėl antikonstituciniu pripažinto teisės akto pagrindu priimto individualaus pobūdžio teisės akto, asmuo turi teisę reikalauti, jog toks individualaus pobūdžio teisės aktas būtų panaikintas. Tačiau jeigu bendro pobūdžio teisės aktas, kurį panaikino Konstitucinis Teismas, asmeniui sukėlė tiesiogines pasekmes, valdžios institucija privalo pašalinti tokio teisės akto sukeltas pasekmes (46 str. 3 d.). Jeigu tokios pasekmės apskritai negali būti pašalintos, nukentėjęs asmuo turi teisę teismine tvarka reikalauti kompensacijos.⁴⁰ Kaip matyti, Slovėnijos Konstitucinio Teismo įstatymas nurodo, jog Konstitucinio Teismo panaikinto teisės akto pasekmės gali būti pašalintos tik valdžios institucijų arba prisiteisus piniginę kompensaciją, tačiau apie proceso atnaujinimą nekalbama, nors Konstitucinio Teismo sprendimai ir turi retroaktyvų veikimą. Be to, proceso atnaujinimo galimybė neatrodo reali pažvelgus į Slovėnijos Konstitucinio Teismo doktriną, kuri teikia pirmenybę teisinio tikrumo principui: „Konstitucinis Teismas panaikina neteisėtus teisės aktus, kuomet nusprendžia, jog būtina pašalinti žalingas pasekmes, kylančias iš antikonstitucingumo ar neteisėtumo, todėl [teisės akto] panaikinimas turi retroaktyvų veikimą. Sprendžiant, ar teisės aktas turėtų būti panaikintas, reikia atsižvelgti į trečiųjų asmenų teises bei teisinio tikrumo principą.“⁴¹ Todėl tam tikrais atvejais, Konstitucinis Teismas gali ir nepanaikinti Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto. Kadangi siekimas atnaujinti procesą remiantis Konstitucinio Teismo sprendimu panaikinti teisės aktą tam tikrais atvejais gali turėti įtakos trečiųjų asmenų teisėms bei pažeisti teisinio tikrumo principą, stipriai abejotina, ar Slovėnijoje galimas proceso atnaujinimas, pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, ir jį panaikinus, ne tik civilinėse, bet ir kitose bylose.

Ukrainos civilinio proceso kodeksas numato, jog atnaujinti civilinį procesą galima, jeigu Ukrainos Konstitucinis Teismas pripažįsta, jog įstatymas, kitas teisės aktas ar atskira nuostata, kuria rėmėsi teismas, priimdamas sprendimą, prieštarauja Konstitucijai (361 str., 2 d., 4 p.). Tačiau proceso atnaujinimas šiuo pagrindu galimas tik tuomet, jeigu teismo sprendimas dar nėra įsigaliojęs.⁴² Taigi Ukrainoje civilinio proceso atnaujinimas, pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, galimas tik su tam tikrais apribojimais, t. y. tik prieš įsigaliojant teismo sprendimui, kurį priimant buvo remtasi antikonstituciniu teisės aktu.

Rusijos Konstitucinio Teismo federalinio konstitucinio įstatymo 79 straipsnyje įtvirtinta teisė peržiūrėti teismų ar kitų institucijų sprendimus, paremtus teisės aktais, Konstitucinio Teismo pripažintais prieštaraujančiais Konstitucijai. Atvejais, kuomet tokie sprendimai gali būti peržiūrėti, yra nustatyti kituose įstatymuose.⁴³ Rusijos civilinio proceso kodekso 392 straipsnyje kaip vienas iš proceso atnaujinimo pagrindų nurodomas atvejis, kai Rusijos Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo buvo remtasi

⁴⁰ Ten pat, art. 46.

⁴¹ Republika Slovenia Ustavno Sodišče, decision (2009 07 02, Nr. U-I-84/09); <<http://odlocitve.us-rs.si/usrs/us-odl.nsf/o/D31EAE99EA4BDC06C125763400465B62>> [aplankyta 2013 03 12].

⁴² ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2005 06 23), ст. 361; <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>> [aplankyta 2013 03 12].

⁴³ Federal Constitutional Law of the Constitutional Court Of Russian Federation (1994 07 21), art. 79; <<http://www.ksrf.ru/en/Info/LegalBases/FCL/Pages/Chapter2.aspx>> [aplankyta 2013 03 12].

priimant sprendimą byloje, neatitinkančiu Konstitucijos. Tačiau atnaujinti procesą galima tik tuomet, kai byla yra susijusi su Konstitucinio Teismo sprendimu pripažinti teisės aktą antikonstituciniu (2 d., 5 p.). Tai reiškia, jog civilinį procesą galima atnaujinti tik tada, kai teismui priėmus galutinį sprendimą, paremtą tam tikru teisės aktu, ir vėliau asmeniui kreipiantis į Konstitucinį Teismą, šis pripažįsta teisės aktą, kuriuo vadovaujantis teismas priėmė minėtą sprendimą, antikonstituciniu.⁴⁴ Nors šis straipsnis nenumato galimybės atnaujinti procesą kitais atvejais Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, tačiau minėta nuostata turėtų būti pakankama užtikrinant, jog nebus pažeistos žmonių teisės ir laisvės, kadangi Rusijos Konstitucijos 125 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta galimybė kiekvienam asmeniui kreiptis į Konstitucinį Teismą, kad šis patikrintų teisės aktą, kuriuo rėmėsi teismas priimdamas sprendimą.⁴⁵

Estijoje nėra įsteigtas Konstitucinis Teismas, todėl ar teisės aktas neprieštarauja Konstitucijai, sprendžia Aukščiausiasis Teismas.⁴⁶ Tik Aukščiausiasis Teismas turi teisę pripažinti teisės aktą, kuris prieštarauja Konstitucijai, negaliojančiu.⁴⁷ Estijos civilinio proceso kodekso 702 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai. 7 punkte teigiama, jog galima atnaujinti procesą civilinėje byloje, jeigu Aukščiausiasis Teismas, tikrindamas, ar teisės aktas atitinka Konstituciją, pripažįsta teisės aktą antikonstituciniu, jeigu juo buvo remtasi priimant teismo sprendimą.⁴⁸ Panaši nuostata, susijusi su baudžiamojo proceso atnaujinimu, yra įtvirtinta ir šalies baudžiamojo proceso kodekse.⁴⁹ Taigi Estijoje yra numatyta galimybė atnaujinti procesą, pripažinus teisės aktą neatitinkančiu Konstitucijos, ne tik baudžiamosiose, bet ir civilinėse bylose.

Latvijos civilinio proceso įstatymo 478 straipsnyje numatyta galimybė atnaujinti procesą, jeigu paaiškėja naujos aplinkybės.⁵⁰ Prie naujai paaiškėjusių aplinkybių priskiriamas atvejis, kai teisės norma, kuri buvo pritaikyta priimant teismo sprendimą, neatitinkanti aukštesnės teisės normos (479 str., 5 p.).⁵¹ Panaši nuostata yra įtvirtinta ir šalies baudžiamojo proceso įstatyme, tačiau jame tiesiogiai nurodoma, jog baudžiamąjį procesą galima atnaujinti, jeigu Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą neatitinkančiu Konstitucijos, jeigu tuo teisės aktu buvo remtasi priimant vėliau įsigaliojusį teismo sprendimą.⁵² Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinta, jog Latvijos Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą neatitinkančiu aukštesnės teisės normos, minėtoji teisės

⁴⁴ The Civil Procedural Code of the Russian Federation (2003 02 01), art. 392.

⁴⁵ The Constitution of the Russian Federation (1993 12 25), art. 125; <<http://www.ksrf.ru/en/INFO/LEGALBASES/CONSTITUTIONRF/Pages/default.aspx>> [aplankyta 2013 03 12].

⁴⁶ The Constitution of the Republic of Estonia (1992 06 28), art. 149; <<http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm>> [aplankyta 2013 03 12].

⁴⁷ Ten pat, art. 152.

⁴⁸ Code of Civil Procedure of the Republic of Estonia (2006 01 01), art. 702; <<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X90041&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=tsiviilkohtumenetluse+seadustik>> [aplankyta 2013 03 12].

⁴⁹ Code of Criminal Procedure of the Republic of Estonia (2004 07 01), art. 366.

⁵⁰ Latvian Civil Procedure Law (1999 03 01), sec. 478.

⁵¹ Ten pat, sec. 479.

⁵² Latvian Criminal Procedure Law (2005 10 01), sec. 655.

norma netenka galios Konstitucinio Teismo sprendimo paskelbimo dieną, jeigu Konstitucinis Teismas nenusprendžia kitaip (32 str., 3 d.).⁵³ Iš šių dviejų teisės normų galima išvelgti keletą aspektų. Pirma, Latvijos Konstitucinis Teismas turi teisę pats nuspręsti, nuo kurio momento antikonstitucinis teisės aktas netenka galios, t. y. Konstitucinio Teismo sprendimai veikia ir retroaktyviai. Antra, Konstitucinis Teismas yra ta institucija, kuri sprendžia, ar teisės aktas neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui, t. y. Konstitucinis Teismas gali pripažinti teisės aktą ne tik prieštaraujančiu Konstitucijai, bet ir kitam aukštesnės galios teisės aktui. Visa tai visiškai atitinka civilinio proceso įstatymo nuostatą, leidžiančią atnaujinti civilinį procesą pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui. Tas pats pasakytina ir apie procesą baudžiamosiose bylose. Vadinasi, Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu kitam aukštesnės galios teisės aktui, tame tarpe ir Konstitucijai, atnaujinti procesą civilinėse bylose yra leidžiama. Šią išvadą patvirtina Latvijos Konstitucinis teismas, viename iš savo sprendimų pažymėjęs, jog Konstitucinis Teismas į savo sprendimus gali įtraukti ir kitų teismų sprendimus. Taip Konstituciniam Teismui leidžiama išspręsti ir kitus klausimus, kad nebeprisikartotų Konstitucijoje įtvirtintų pagrindinių teisių pažeidimai, o antikonstitucinių nuostatų pašalinimas „iš apyvartos“ nesukeltų trukdžių teisinėje sistemoje.⁵⁴

Anot Lenkijos civilinio proceso kodekso, asmenys turi teisę reikalauti atnaujinti civilinį procesą, jeigu Konstitucinis Tribunolas pripažino norminį teisės aktą, kuriuo remiantis buvo priimtas teismo sprendimas, prieštaraujančiu Lenkijos Konstitucijai (401-1 str.).⁵⁵ Šios nuostatos svarbą pabrėžia tai, jog leidimas atnaujinti procesą (tame tarpe ir civilinį), jeigu Konstitucinis Tribunolas pripažįsta neatitinkančią Lenkijos Konstitucijos tarptautinę sutartį, statutą ar norminį teisės aktą, jeigu juo buvo remiamasi priimant teismo sprendimą ar galutinį administracinį sprendimą, yra įtvirtintas pačioje Lenkijos Konstitucijoje.⁵⁶ Kaip yra pažymėjęs Lenkijos Konstitucinis Tribunolas, ši nuostata „išreiškia įstatymo leidėjo valią, jog byla, galutinai išspręsta remiantis nuostata, vėliau Konstitucinio Tribunolo pripažinta neatitinkančia Konstitucijos, būtų iš naujo išspręžiama vadovaujantis Konstitucinėmis vertybėmis ir principais“.⁵⁷ Ši galimybė atnaujinti procesą yra laikoma suinteresuoto asmens Konstitucine teise.⁵⁸ Akivaizdu, jog iš visų valstybių, kurių teisinį reguliavimą, susijusį su galimybe atnaujinti procesą, pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, nagrinėjome, Lenkijoje ši teisė turi didžiausią reikšmę, kadangi ji yra aiškiai pripažįstama konstitucine teise.

Išnagrinėję kitų valstybių teisės aktus, matome, jog teisinis reguliavimas, susijęs su proceso atnaujinimu dėl teisės akto pripažinimu antikonstituciniu, yra gana įvairus. Iš

⁵³ Latvian Constitutional Court Law (adopted 1996 06 05), sec. 32; <<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=2&mid=9>> [aplankyta 2013 03 13].

⁵⁴ The Constitutional Court of the Republic of Latvia, judgment (2009 12 21, Nr. 2009-43-01).

⁵⁵ Polish Constitutional Tribunal, judgment (2004 10 27, Nr. SK 1/04).

⁵⁶ The Constitution of the Republic of Poland (1997 10 17), art. 190; <<http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>> [aplankyta 2013 11 14].

⁵⁷ Žr. išnašą 55: Polish Constitutional Tribunal, judgment.

⁵⁸ Ten pat.

devynių nagrinėtų valstybių, penkios suteikia teisę asmenims atnaujinti procesą minėtu pagrindu. Dar trijose valstybėse atnaujinti proceso minėtu pagrindu negalima civilinėse bylose, tačiau galima baudžiamosiose bylose. Tik vienintelėje Slovėnijoje atnaujinti proceso, kuomet Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, negalima jokiose bylose. Tačiau visose valstybėse, kurių teisės aktus, susijusius su proceso atnaujinimu, nagrinėjome šiame skyriuje, Konstitucinių ar jiems prilygintinių teismų sprendimai galioja atgal. Toks civilinių ir baudžiamųjų (administracinių) bylų diferencijavimas yra paaiškinamas principu *lex retro non agit*, kuris reiškia, jog teisės aktas atgal negalioja, o tiksliau – šio principo išimtimi *lex benignior retro agit*, pagal kurią administracinėje ar baudžiamojoje teisėje panaikinus teisės aktą, pagal kurį buvo nubaustas asmuo, ar jį sušvelninus, toks teisės aktas galioja atgal.⁵⁹ Tai paaiškina teisinį reguliavimą, jog kai kuriose šalyse leidžiama atnaujinti procesą dėl teisės akto antikonstitucingumo tik baudžiamosiose ar administracinėse bylose. Tačiau dar kartą pabrėžtina, jog nesilaikyti principo *lex retro non agit* galima tik tais atvejais, kuomet sušvelninama nubaustojo teisinė padėtis, t. y. atgal galiojantys teisės aktai negali pabloginti tokio asmens teisinės padėties. Tuo tarpu civilinėse bylose pabloginus vienos šalies teisinę padėtį, kitos šalies teisinė padėtis gali pablogėti.⁶⁰ Būtent dėl to kai kurios šalys savo teisiniu reguliavimu, kuriuo proceso atnaujinimas galimas tik baudžiamosios ar administracinėse bylose, diferencijuoja viešąją ir privatinę teisę. Tačiau privatinėje teisėje pagerinus vienos šalies teisinę padėtį, kitos šalies teisinė padėtis gali ir nepablogėti. Negana to, toks teisių diferencijavimas yra ydingas, kadangi visos teisės yra lygios ir vienodai svarbios, o vienių teisių užtikrinimas neužkerta kelio kitų teisių užtikrinimui.⁶¹

2. CIVILINIO PROCESO ATNAUJINIMO RIBOJIMO POVEIKIS ŽMOGAUS TEISĖMS

Atsakymas į klausimą, ar galimybės atnaujinti civilinį procesą ribojimas pažeidžia žmogaus teises, nėra vienareikšmiškas. Atsakymą gali lemti daugybė veiksnių. Šiame skyriuje pamėginsime išsiaiškinti, kokie veiksniai gali lemti žmogaus teisių pažeidimą mėginant atnaujinti procesą civilinėse bylose. Kadangi Lietuvos Respublikos Seimas 1995 metais įstatymu ratifikavo Europos žmogaus teisių konvenciją (toliau tekste – Konvencija)

⁵⁹ Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 3 d. nutarimo Nr. 77 „Dėl kainodaros reguliavimo“ dalinio pakeitimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, susijusių su šiluminės energijos, elektros energijos bei gamtinių dujų kainų nustatymu, dalinio pakeitimo bei pripažinimo netekusiais galios“ atitikimo Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (1998 03 25, Nr. 12/97).

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ FERNAND DE VARENNES, *Žmogaus teisės* (paskaitų konspektas, Kaunas, VDU, 2013 m. žiema).

bei jos protokolus⁶², Konvencija yra viena pagrindinių ir efektyviausiai žmogaus teises ginančių sutarčių Europoje, todėl žmogaus teisės šiame skyriuje bus nagrinėjamos per šios Konvencijos prizmę.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau tekste – EŽTT) byloje *Brumarescu p. Rumuniją* yra pažymėjęs, jog vienas svarbiausių teisinės valstybės principų yra teisinio tikrumo principas. Šio principo esmė yra ta, jog galutinis teismo sprendimas negali būti ginčijamas.⁶³ Teisinio tikrumo principo reikšmė dar labiau išplėtojama byloje *Ryabikh p. Rusiją*, kurioje teismas pasakė, jog teisinio tikrumo principas draudžia atnaujinti procesą vien dėl bylos nagrinėjimo iš naujo. Bylos peržiūrėjimas negali būti užslėpta apeliacija, o skirtingas požiūris į problemą nėra pagrindas iš naujo nagrinėti galutiniu teismo sprendimu užbaigtą bylą.⁶⁴ Galiausiai, Konvenciją ratifikavusios valstybės neprivalo asmenims suteikti teisę atnaujinti procesą bylose, kurios buvo užbaigtos galutiniu teismo sprendimu, turinčiu *res judicata* galią.⁶⁵ Tad proceso atnaujinimas nėra pripažįstamas kaip žmogaus teisė Konvencijos prasme, o Konvenciją ratifikavusios šalys neprivalo į savo teises sistemas įtraukti proceso atnaujinimo instituto. Kita vertus, teisinio tikrumo principas nėra absoliutus, o proceso atnaujinimas ne visuomet prieštarauja šiam principui. Minėtoje byloje *Ryabakh p. Rusiją* teismas pažymėjo, jog nukrypti nuo teisinio tikrumo principo galima, tačiau tik tuomet, kai yra „esminio ir įtikinamo pobūdžio sąlygos“⁶⁶. Taigi iš EŽTT praktikos galime spręsti, jog teisinio tikrumo principas nėra absoliutus, o esant tam tikroms sąlygoms nukrypimas nuo šio principo yra galimas.

Esant minėtoms sąlygoms, proceso atnaujinimas galėtų tapti puikia priemone užtikrinant žmogaus teises. Konvencijos 41 straipsnyje numatyta, jog EŽTT nustačius Konvencijos pažeidimą, ir jeigu Konvenciją pasirašiusios valstybės įstatymai leidžia tik dalinį padarytos žalos atlyginimą, EŽTT „gali priteisti nukentėjusiai šaliai teisingą atlyginimą“.⁶⁷ Tačiau ši priemonė nevisuomet yra veiksminga padarytos žalos atitaisymo priemone. EŽTT yra suformavęs praktiką, jog Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo atveju, būtų stengiamasi kaip įmanoma labiau atkurti tokią nukentėjusiojo asmens padėtį, kuri būtų buvusi nepažeidus minėto straipsnio. Tokiu atveju teisingiausia žalos atitaisymo priemone yra bylos nagrinėjimas *de novo*⁶⁸, kuris atitiktų Konvencijos 6 straipsnio nuostatas.⁶⁹ Tačiau tai nereiškia, jog proceso atnaujinimas negali būti efektyviausia žalos atitaisymo priemone EŽTT užfiksavus kitų straipsnių pažeidimus. Byloje *Trgo p. Kroatiją* pareiškėjas, ilgus metus gyvenęs name, norėjo įgyti teisę į namą įgyjamosios senaties būdu. Pirmosios instancijos teismas nustatė nuosavybės teisės įgijimą pagal įgyjamąją senatį, tačiau apeliacinės instancijos teismas jį panaikino. EŽTT nusprendė, jog buvo pažeistas

⁶² Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ (1995 04 27, Nr. I-865).

⁶³ Europos žmogaus teisių teismo byla: *Brumarescu v. Romania*, Eur. Ct. HR, No. 28342/95 (1999).

⁶⁴ Europos žmogaus teisių teismo byla: *Ryabikh v. Russia*, Eur. Ct. HR, No. 52854/99, (2003).

⁶⁵ Europos žmogaus teisių komisija: *X v. Austria*, Eur. Comm. HR, No. 7761/77, (1978).

⁶⁶ Žr. Išnašą 63: *Ryabikh v. Russia*.

⁶⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987), 41 str.

⁶⁸ Lot. *de novo* – iš naujo – aut. past.

⁶⁹ Europos žmogaus teisių teismo byla: *Somogyi v. Italy*, Eur. Ct. HR, No. 67972/01, (2004).

Konvencijos Pirmojo protokolo 1 straipsnis⁷⁰. Teismas pripažino, jog dėl „pareiškėjo pareiškimo pobūdžio <...> ir priežasčių, dėl kurių teismas nustatė pažeidimą“, tinkamiausias būdas ištaisyti pažeidimo padarinius yra proceso atnaujinimas.⁷¹ Tad esant tam tikroms aplinkybėms, EŽTT gali nuspręsti, jog geriausia padarytos žalos atitaisymo priemonė yra ne piniginis žalos atlyginimas, o galimybės atnaujinti procesą suteikimas. Proceso atnaujinimą kaip žalos padarinių ištaisymo priemonę minėtoje byloje teismas pasirinko dar ir dėl to, jog šalies pažeidėjos, t. y. Kroatijos įstatymai suteikia tokią žalos atitaisymo priemonę.⁷² Priešingu atveju EŽTT nukentėjusiai šaliai negalėtų suteikti galimybės atnaujinti procesą.

Proceso atnaujinimas kartais gali tapti geriausia žalos atitaisymo priemone pažeidus žmogaus teises, tačiau tai taip pat būti puiki priemonė iš anksto užkertant kelią žmogaus teisių pažeidimui, ypač bylose, kuriose teismui pritaikius teisės aktą, kurį vėliau Konstitucinis Teismas pripažįsta prieštaraujančiu Konstitucijai. Neleidus atnaujinti proceso tokiose bylose, rizikuojama pažeisti žmogaus teises ir laisves. Tą patvirtina LR Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas, kuriame konstatuota, jog pripažinus teisės aktą antikonstituciniu ir tokiam LR Konstitucinio Teismo nutarimui įsigaliojus, o įstatymų leidėjui neįvykdžius arba uždelsus įvykdyti savo konstitucinę pareigą vietoje antikonstitucinio teisės akto išleisti teisės aktą, kuris neprieštarautų aukštesnės galios teisės aktams, taip pat ir LR Konstitucijai, atsirastų teisinis vakuumas, spraga. Šiame nutarime LR Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog tokiu atveju asmeniui dėl pažeistų jo teisių kreipusis į teismą, šis privalo užpildyti tokį teisinį vakuumą taikydamas bendruosius teisės principus bei aukštesnės galios teisės aktus, tame tarpe ir LR Konstituciją. Priešingu atveju nebūtų užtikrinta asmenų pažeistų teisių ir laisvių teisminė gynyba. LR Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog tokiu atveju teismai teisės spragos galutinai nepašalina (galutinai užpildyti teisės spragą gali tik įstatymų leidejas), tačiau „tai leidžia užtikrinti asmens, kuris kreipiasi į teismą dėl savo pažeistų teisių gynimo, teisių ir laisvių apsaugą būtent tame individualiame visuomeniniame santykiyje, dėl kurio byla yra nagrinėjama bendrosios kompetencijos arba <...> specializuotame teisme“.⁷³ Esant situacijai, kuomet LR

⁷⁰ Nuosavybės apsauga – aut. past.

⁷¹ Europos žmogaus teisių teismo byla: *Trgo v. Croatia*, Eur. Ct. HR, No. 35298/04, (2009).

⁷² Ten pat.

⁷³ Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas (2006 08 08, Nr. 34/03).

Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, o asmeniui, kuris toje byloje buvo suinteresuotas asmuo (pvz., ieškovas) vėliau kreipusis į teismą dėl proceso atnaujinimo, teismas, pritaikęs bendruosius teisės principus bei aukštesnės galios teisės aktus, tame tarpe ir LR Konstituciją, užtikrintų jo teisių apsaugą.

EŽTT požiūris į proceso atnaujinimą, pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, nėra visiškai aiškus ir bylose nėra apie tai kalbama tiesiogiai, tačiau paanalizavus keletą EŽTT sprendimų, paaiškėja keletas dalykų, padėsiančių rasti atsakymą į šį klausimą. Byloje Barac ir kiti p. Juodkalniją pareiškėjai padavė į teismą savo darbdavį. Pirmos instancijos teismas jų naudai priteisė po 150 eurų. Antros instancijos teismas panaikino pirmos instancijos sprendimą ir atmetė pareiškėjų ieškinį, remdamasis vien tik Darbo įstatymo pakeitimų ir papildymų įstatymu. Vėliau minėtas įstatymas buvo pripažintas prieštaraujančiu Juodkalnijos Konstitucijai, tačiau pareiškėjų skundą dėl apeliacinės instancijos teismo sprendimo Aukščiausiasis teismas, nepaisydamas Konstitucinio Teismo sprendimo pripažinti minėtą teisės aktą antikonstituciniu, ir tai, jog jis jau nebegaliojo, atmetė ir paliko galioti antros instancijos teismo sprendimą. EŽTT pripažino, jog galutinis sprendimas buvo priimtas nepakeitus apeliacinės instancijos teismo sprendimo, kuris buvo priimtas remiantis vien tik teisės aktu, pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai ir netekusiu galios. Todėl apeliacinės instancijos teismo sprendimo vienintelis teisinis pagrindas, Aukščiausiajam teismui priimant galutinį sprendimą, jau negaliojo. EŽTT konstatavo, jog nebuvo užtikrintas teisingumas Konvencijos 6 straipsnio prasme.⁷⁴ Iš šios bylos matyti, kad, nors apeliacinės instancijos teismas priėmė savo sprendimą vadovaudamasis tuo metu galiojančiu įstatymu, tačiau Aukščiausiasis teismas turėjo pareigą panaikinti apeliacinės instancijos teismo sprendimą, kadangi svarstant bylą minėtas įstatymas jau buvo pripažintas antikonstituciniu ir netekęs galios. Nors ši byla suteikia nedidelę išvargą į mūsų nagrinėjamą problemą, tačiau galutinai neatsako į klausimą, ar būtų pažeistos žmogaus teisės Konvencijos prasme, jeigu jau priėmus galutinį sprendimą Konstitucinis teismas būtų pripažinęs teisės aktą prieštaraujančiu Konstitucijai. Iš vienos pusės, teismo sprendimas būtų paremtas antikonstituciniu teisės aktu, tačiau šioje byloje labiau buvo akcentuojama tai, jog galutinis sprendimas buvo priimtas neatsižvelgus į tai, kad esminis bylai teisės aktas jau nebegaliojo.

Teisės akto konstitucingumas ir jo įtaka žmogaus teisėms buvo nagrinėjama jau anksčiau minėtoje byloje Trgo p. Kroatiją. Byloje pareiškėjo motina žemės sklypą, kurį prieš tai socialistinė valdžia buvo konfiskavusi iš pareiškėjo dėdės, valdė nuo 1953 metų. Po motinos mirties pareiškėjas perėmė minėto žemės sklypo valdymą. Praėjus pakankamai laiko, kad žemės sklypas būtų įgytas įgijamosios senaties būdu, pareiškėjas, jo teigimu, tapo teisėtu žemės sklypo savininku. 1996 metais buvo priimtas naujas nuosavybės įstatymas, kurio nuostata leido įskaičiuoti laikotarpį iki 1991 metų (kuomet iširo Socialistinė Federacinė Jugoslavijos Respublika) norint įgyti nekilnojamąjį turtą

⁷⁴ Europos žmogaus teisių teismo byla: *Barac and others v. Montenegro*, Eur. Ct. HR, No. 47974/06, (2011).

įgijamosios senaties būdu. Šią nuostatą 1999 metais panaikino Kroatijos Konstitucinis teismas, pripažinęs ją prieštaraujančia Konstitucijai. 1997 metais pareiškėjas kreipėsi į teismą dėl pripažinimo, jog jis minėtą žemės sklypą įgijo įgijamosios senaties būdu, tačiau pirmosios instancijos teismas sprendimą priėmė tik 2001 metais, tenkinęs pareiškėjo ieškinį, kadangi tuo metu, kai pareiškėjas kreipėsi į teismą, Konstitucinis teismas dar nebuvo panaikinęs minėto teisės akto. Tačiau apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą, kadangi ginčijamo teisės akto antikonstitucingumas egzistavo dar prieš Konstituciniam teismui priimant sprendimą pripažinti įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai. Pareiškėjas kreipėsi į Konstitucinį teismą, tačiau šis konstatavo, jog apeliacinės instancijos teismas nepažeidė pareiškėjo teisių. EŽTT savo sprendime nurodė, jog Kroatijos Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinta, jog Konstitucinio Teismo sprendimas pripažinti teisės aktą antikonstituciniu ir jį panaikinti turi *ex nunc* veikimą, t. y. įstatymas nustoja galioti nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsigaliojimo. Tačiau ši nuostata, kuri įtvirtina teisinio tikrumo principą, nėra absoliuti. Ji negalioja bylose, kuriose dar nepriimtas teismo sprendimas, t. y. kai asmuo kreipėsi į teismą dar galiojant antikonstituciniam teisės aktui. Asmenų teisės, kurios buvo pažeistos dėl antikonstitucinio teisės akto, yra svarbesnės už teisinio tikrumo principą, t. y. prieš asmenų, kurie gavo naudos iš antikonstitucinio teisės akto, įgytas teises. Tačiau šioje byloje pareiškėjas pagrįstai rėmėsi teisės aktu, vėliau pripažintu antikonstituciniu, kadangi nebuvo pažeistos kitų asmenų teisės, o pareiškėjas neturėtų prisiimti pasekmių, atsiradusių dėl valstybės padarytos klaidos, dėl kurios ir buvo priimtas antikonstitucinis teisės aktas.⁷⁵ Vėlgi, matome, jog Konstitucinio Teismo sprendimo veikimas priklauso nuo aplinkybių. EŽTT pasakė, jog žmogaus teisės yra svarbiau už teisinio tikrumo principą, todėl pažeidus žmogaus teises, Konstitucinio Teismo sprendimo veikimas turėtų būti atgręžiamas atgal. Tačiau šioje byloje nebuvo pažeistos trečiųjų asmenų teisės, todėl teismas, norėdamas užtikrinti pareiškėjo teises, konstatavo, jog šiuo atveju Konstitucinio teismo sprendimas neveikia atgal. Nors byloje ir nebuvo nagrinėjamas proceso atnaujinimas dėl teisės akto pripažinimo antikonstituciniu, tai, jog žmogaus teisės turi viršenybę teisinio tikrumo principo atžvilgiu, ir tai, jog pažeidus žmogaus teises, Konstitucinio teismo sprendimas veikia atgal, suponuoja išvadą, jog proceso atnaujinimas pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, būtų pateisinamas, jeigu šis institutas būtų naudojamas užtikrinant žmogaus teises.

3. NUOSTATOS, KURI LEISTŲ ATNAUJINTI PROCESĄ, PRIPAŽINUS TEISĖS AKTĄ, KURIUO BUVO PAGRĮSTAS TEISMO SPRENDIMAS, ANTIKONSTITUCINIU, NEBUVIMO ATITIKIMAS LR KONSTITUCIJAI

⁷⁵ Žr. išnašą 71: *Trgo v. Croatia*.

Kaip jau minėjome, LAT yra konstatavęs, jog iš LR Konstitucijos 107 straipsnio išplaukia išvada, jog LR Konstitucinio Teismo sprendimų⁷⁶ galiojimas yra nukreiptas tik į ateitį. Šiame skyriuje stengsimės išsiaiškinti, ar teismas tinkamai aiškino LR Konstituciją, ar draudimas atnaujinti procesą nagrinėjamu atveju nepažeidžia žmogaus teisių, ir LR Konstitucinio Teismo vystomos oficialios konstitucinės doktrinos požiūrį į proceso atnaujinimą LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo remdamasis teismas išsprendė bylą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai.

Prieidamas prie šios išvados ir aiškindamas LR Konstitucijos 107 str., LAT minėtoje byloje G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ p. Vilniaus miesto valstybinė mokesčių inspekcija pasitelkė LR Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str.⁷⁷, kuris, anot LAT, reiškia, jog „įvykdytam teismo sprendimui, pagrįstam pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai teisės aktu, Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimas nebegali turėti teisinių pasekmių“⁷⁸. Pažvelgę į LR Konstitucijos 107 str., matome, jog teisės aktas (įstatymas, Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktas) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas LR Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo teisės aktas pripažįstamas prieštaraujančiu LR Konstitucijai.⁷⁹ Anot Egidijaus Šileikio, tai reiškia, jog antikonstituciniu pripažintas teisės aktas nenustoja galiojęs teisiniams santykiams, atsiradusiems prieš pripažįstant tą teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai.⁸⁰ Kaip matome, Egidijaus Šileikio nuomonė sutampa su LAT išvada, jog LR Konstitucinio Teismo nutarimai negalioja atgal ir yra nukreipiami tik į ateitį. Tačiau LAT išvada yra paremta tik pažodiniu (lingvistiniu) bei sisteminiu teisės aiškinimo būdais. LR Konstitucinis Teismas yra pasakęs, kad visos LR Konstitucijos nuostatos yra susijusios ir sudaro darnią sistemą, todėl LR Konstitucijos nuostatų aiškinti vien pažodžiui negalima. Negana to, LR Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog „negalima suabsoliutinti ne tik pažodinio (lingvistinio), bet ir jokio kito Konstitucijos aiškinimo metodo“. LR Konstituciją aiškinti reikia pasitelkiant įvairius jos aiškinimo metodus, nes tik taip galima realizuoti LR Konstitucijos paskirtį ir užtikrinti, jog „nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės“.⁸¹ Taigi LAT, aiškindamas LR Konstituciją vien keliais (pažodiniu ir sisteminiu) teisės aiškinimo metodais, galėjo nukrypti nuo LR Konstitucijos prasmės. Dar daugiau, LR Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog visus Lietuvos bendrosios kompetencijos bei specializuotus teismus saisto oficiali konstitucinė doktrina, suformuota LR Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje⁸², o įgaliojimus oficialiai aiškinti LR Konstituciją turi tik pats LR

⁷⁶ LR Konstitucinio Teismo sprendimu šiuo atveju yra vadinami visi LR Konstitucinio Teismo priimami aktai – nutarimai, išvados ir sprendimai (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, *Žin.* (1993, Nr. 6-120), 22 str.).

⁷⁷ Teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu Konstitucijai pasekmės (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, *Žin.* (1993, Nr. 6-120), 72 str.).

⁷⁸ Žr. išnašą 25: *likviduojama G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ ir kiti suinteresuoti asmenys*.

⁷⁹ Žr. išnašą 4: Lietuvos Respublikos Konstitucija, 107 str.

⁸⁰ E. ŠILEIKIS, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), p. 526.

⁸¹ Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 06 06, Nr. 12/06).

⁸² Ten pat.

Konstitucinis Teismas.⁸³ Tuo tarpu minėtoje byloje LAT pats aiškino LR Konstituciją, pasitelkdamas ją detalizuojantį LR Konstitucinio Teismo įstatymą, tačiau neatsižvelgė į oficialią LR Konstitucinio Teismo suformuotą konstitucinę doktriną. LR Konstitucijos 110 str. yra teigiama, kad teisėjui pagrįstai manant, jog teisės aktas, kurį reikia taikyti konkrečioje byloje, prieštarauja LR Konstitucijai, jis turi sustabdyti tos bylos nagrinėjimą ir kreiptis į LR Konstitucinį Teismą, kad šis nuspręstų, ar tas teisės aktas atitinka LR Konstituciją.⁸⁴ Taigi kilus abejonėms, teisėjas neturėtų pats aiškinti LR Konstitucijos ir taikyti galimai LR Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto, o turėtų kreiptis į LR Konstitucinį Teismą ir prašyti išaiškinti teisės akto konstitucingumą. Būtent taip, mūsų nuomone, turėjo pasielgti LAT minėtoje byloje.

LR Konstitucinis Teismas yra pasakęs, jog panašios bylos turi būti sprendžiamos panašiai. Tai yra vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo aspektų. Todėl „teisinės valstybės principas <...> suponuoja jurisprudencijos tęstinumą“.⁸⁵ Tai reiškia, jog teismų (bendrosios kompetencijos, specializuotų bei LR Konstitucinio Teismo) praktika turi formuotis vienodai, nuosekliai. Norint užtikrinti vienodą teismų praktikos formavimąsi, teismai, spręsdami bylas, turi atsižvelgti į savo pačių bei aukštesnės instancijos teismų sukurtus precedentes. Teismai, spręsdami analogiškas bylas, negali sukurti naujų precedentų, kurie prieštarautų esamiems precedentams. Taip yra todėl, kad „bendrosios kompetencijos teismų jurisprudencija turi būti prognozuojama“. Jeigu teismai analogiškas bylas spręstų skirtingai ir nesilaikytų savo bei aukštesnės instancijos teismų sukurtų precedentų, būtų pažeisti teisinės valstybės, teisingumo, asmenų lygybės teismui bei kiti iš LR Konstitucijos kylantys principai, taip pat kiltų abejonės dėl teismų šališkumo.⁸⁶ Tačiau kaip ir kiekviena taisyklė, ši taip pat turi išimčių. LR Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog bendrosios kompetencijos teismai vis dėlto gali koreguoti susiformavusią praktiką ir kurti naujus precedentes, tačiau tai jie gali daryti tik esant kelioms sąlygoms: 1) esant ypatingam atvejui, kai tai yra „neišvengiamai, objektyviai būtina“; 2) teismas savo sprendime, kuriuo keičia susiformavusią praktiką, turi pateikti aiškius ir racionalius argumentus.⁸⁷ Kada būtina keisti susiformavusią praktiką kiekvienu atskiru atveju turi

⁸³ Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2003 05 30, Nr. 21/2003).

⁸⁴ Žr. išnašą 4: Lietuvos Respublikos Konstitucija, 110 str.

⁸⁵ Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2004 12 13, Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03).

⁸⁶ Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 03 28, Nr. 33/03).

⁸⁷ Ten pat.

įvertinti bylą nagrinėjantis teismas. Dėl to LR Konstitucinis Teismas nepateikia kriterijų, iš kurių galėtume nuspręsti, ar civilinio proceso atnaujinimas, LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo buvo pagrįstas teismo sprendimas, antikonstituciniu, yra tas atvejis, kuomet keisti teismų praktiką yra neišvengiamai ir objektyviai būtina.

LR Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 29 d. nutarime⁸⁸ yra pasakęs, jog iš konstitucinio teisinės valstybės principo išplaukia principas *lex retro non agit*⁸⁹, kuris reiškia, kad teisės aktai negalioja atgal, t. y. jų galia yra nukreipiama tik į ateitį. Teisės aktai gali galioti atgal, jeigu palengvinama teisės subjektų padėtis, ir jeigu tuo nėra pakenkiama kitiems teisės subjektams. Teisiniu reguliavimu negalima įsiterpti į jau pasibaigusius teisinius santykius, nes priešingu atveju būtų pažeidžiami teisėtų lūkesčių, teisinio tikrumo, teisinio saugumo bei konstitucinis teisingumo principai.⁹⁰ Taigi su konstituciniu teisinės valstybės principu susijęs *lex retro non agit* principas yra labai svarbus užtikrinant teisės subjektų santykių stabilumą, tačiau šis principas nėra absoliutus. Nepaisyti šio principo galima esant dvejoms sąlygoms: 1) jeigu palengvinama teisės subjektų padėtis; 2) nepakenkiant kitiems teisės subjektams. Todėl akivaizdu, jog esant minėtoms sąlygoms, įstatymai gali galioti atgal. Tačiau ar gali galioti atgal ir LR Konstitucinio Teismo sprendimai? LR Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. nurodyta, kad LR Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią.⁹¹ Vadinasi, ne visi LR Konstitucinio Teismo sprendimai turi įstatymo galią, o tik nutarimai, kadangi Konstitucinis Teismas bylą iš esmės išsprendžia tik priimdamas nutarimą, o tam tikrais, LR Konstitucinio Teismo įstatymo numatytais atvejais – nutarimui prilyginamą išvadą.⁹² Kadangi LR Konstitucinio Teismo nutarimai (ar jiems prilyginamos išvados) turi įstatymo galią, jiems taip pat turėtų galioti *lex retro non agit* principas su visomis jo išimtimis. Tačiau, kaip jau minėjome, LR Konstitucijos 107 str. nurodyta, kad teisės aktas negali būti taikomas nuo tos dienos, kuomet oficialiai paskelbiamas LR Konstitucinio Teismo sprendimas, pripažįstantis atitinkamą teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai. Aiškindamas šią nuostatą, LR Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog kol LR Konstitucinis Teismas nepripažįsta teisės akto prieštaraujančiu LR Konstitucijai, yra preziumuojama, jog teisės aktas atitinka LR Konstituciją, o padariniai, atsiradę tokio teisės akto pagrindu, yra teisėti.⁹³ Tai reiškia, kad atitinkamai institucijai priėmus sprendimą, pagrįstą tokiu teisės aktu, ir dėl to asmeniui įgijus tam tikras teises ar teisinį statusą arba atsisakius tai padaryti, ir taip atsiradus teisinėms pasekmėms, jos yra teisėtos. Tai suponuoja išvadą, jog LR Konstitucinio Teismo

⁸⁸ Dėl Lietuvos Respublikos juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 14, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo 12 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2007 11 29, Nr. 11/05).

⁸⁹ Lot. *lex retro non agit* – įstatymas atgal negalioja – aut. past.

⁹⁰ Žr. išnašą 88: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Nr. 11/05.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, *Žin.* (1993, Nr. 6-120), 72 str.

⁹² Ten pat, 22 str.

⁹³ Dėl Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2003 12 30, Nr. 40/03).

sprendimų, susijusių su teisės aktų atitikimu LR Konstitucijai, veikimas yra nukreiptas tik į ateitį.⁹⁴ Tačiau kaip ir *lex retro non agit* principas, taip ir LR Konstitucijos 107 str. įtvirtinta nuostata, suponuojanti taisyklę, jog LR Konstitucinio Teismo nutarimų galia yra nukreipta į ateitį, nėra absoliuti.⁹⁵ Viena iš šios taisyklės išimčių yra įtvirtinta LR Konstitucinio Teismo įstatymo 67 straipsnyje (kuris atkartoja LR Konstitucijos 110 str. 1 d.), kuriame nurodyta, jog esant pagrindui manyti, kad teisės aktas neatitinka LR Konstitucijos, teisėjas sustabdo bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į LR Konstitucinį Teismą, kad šis išaiškintų, ar teisės aktas atitinka LR Konstituciją.⁹⁶ Dar viena LR Konstitucinio Teismo sprendimų galiojimo į ateitį išimčių, anot Viktorijos Staugaitytės, yra įtvirtinta LR Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 4 d.⁹⁷ Jame įtvirtinta nuostata, jog pripažinus teisės aktą, kuriuo buvo remtasi priimant sprendimą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, toks sprendimas negali būti įvykdytas, jeigu iki LR Konstitucinio Teismo sprendimo įsigaliojimo datos jis dar nebuvo įvykdytas.⁹⁸ Taigi LAT, savo nutartyje nurodęs, jog LR Konstitucinio Teismo sprendimų galiojimas yra nukreiptas tik į ateitį, ne visai teisingai interpretavo LR Konstituciją. Tačiau vien dėl to negalima teigti, jog LAT, priimdamas minėtą nutarimą, netinkamai taikė teisės normas, kadangi LR Konstitucinis Teismas nenurodo, ar išimtimi galėtų būti atvejai, kuomet prašoma atnaujinti civilinį procesą, teismui priėmus sprendimą, pagrįstą vėliau nekonstituciniu pripažintu teisės aktu.

LR Konstitucinis Teismas yra pasakęs, jog vienas pagrindinių teisinės valstybės principo elementų yra draudimas taikyti aukštesnės galios teisės aktui prieštaraujančių teisės aktą.⁹⁹ Iš šio draudimo išplaukia LR Konstitucijos viršenybės principas, kuris reiškia, jog joks teisės aktas negali prieštarauti LR Konstitucijai, o pažeisti LR Konstitucijos neleidžiama niekam.¹⁰⁰ Kadangi joks teisės aktas, prieštaraujantis aukštesnės galios teisės

⁹⁴ Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, LR Konstitucinio Teismo nutarimas (2011 10 25, Nr.36/2010-37/2010-38/2010-39/2010-41/2010-42/2010-43/2010-62/2010-63/2010-64/2010-65/2010-66/2010-67/2010-68/2010-69/2010-71/2010-72/2010-74/2010-75/2010-78/2010-79/2010-80/2010-91/2010-92/2010-93/2010-103/2010-104/2010-105/2010-108/2010-3/2011).

⁹⁵ Žr. išnašą 93: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Nr. 40/03.

⁹⁶ Žr. išnašą 94: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Nr. 36/2010-37/2010-38/2010-39/2010-41/2010-42/2010-43/2010-62/2010-63/2010-64/2010-65/2010-66/2010-67/2010-68/2010-69/2010-71/2010-72/2010-74/2010-75/2010-78/2010-79/2010-80/2010-91/2010-92/2010-93/2010-103/2010-104/2010-105/2010-108/2010-3/2011.

⁹⁷ V. STAUGAITYTĖ, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu“, *Jurisprudencija* (2005, t. 77 (69)), p. 73.

⁹⁸ Žr. išnašą 91: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, 74 str.

⁹⁹ Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2007 10 24, Nr. 26/07).

¹⁰⁰ Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos Konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo

aktui, tame tarpe ir LR Konstitucijai, negali būti taikomas, kaip jau minėta, teismui kilus abejonoms dėl teisės akto atitikimo LR Konstitucijai, jis privalo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į LR Konstitucinį Teismą, kad būtų išaiškinta, ar tas teisės aktas neprieštarauja LR Konstitucijai. LR Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog tokiu atveju teismui nesustabdžius bylos nagrinėjimo ir nesikreipus į LR Konstitucinį Teismą dėl teisės akto išaiškinimo, atsirastų rizika, jog byloje būtų pritaikytas nekonstitucinis teisės aktas, dėl ko teismo sprendimas nebūtų teisingas.¹⁰¹ Be to, pažeidus LR Konstitucijos viršenybės principą, būtų pažeistas ir teisinės valstybės principas bei konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas.¹⁰² Taigi LR Konstitucijos viršenybės principas leidžia daryti išvadą, jog retroaktyvus LR Konstitucinio Teismo sprendimo, kuriuo teisės aktas pripažįstamas antikonstituciniu, taikymas yra pateisinamas tokiais atvejais, kai to nepadarius būtų pažeistas „Konstitucijos viršenybės principas bei su juo susijęs konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas“, dėl ko nebūtų įvykdytas konstitucinis teisingumas.¹⁰³

LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai (ar kitam aukštesnės galios teisės aktui), toks teisės aktas „yra visam laikui pašalinamas iš Lietuvos teisės sistemos“. ¹⁰⁴ LR Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad antikonstituciniais laikomi ne tik LR Konstitucijai prieštaraujantys teisės aktai, bet ir jų taikymo padariniai.¹⁰⁵ Todėl iš Lietuvos teisės sistemos turi būti pašalinami ne tik LR Konstitucijai prieštaraujantys teisės aktai, bet ir jų taikymo padariniai. LR Konstitucinis Teismas laikosi griežtos pozicijos, jog nepašalinus antikonstitucinio teisės akto bei jo taikymo sukeltų padarinių, būtų ne tik paneigiami jau minėti LR Konstitucijos viršenybės principas bei konstitucinis teisės viešpatavimo imperatyvas, bet ir pamatinės konstitucinės vertybės – nepriklausomybė, demokratija ir respublika bei prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Tai, anot LR Konstitucinio Teismo, reiškia, jog nepašalinus iš Lietuvos teisės sistemos antikonstitucinio teisės akto ir jo taikymo sukeltų padarinių, „būtų sudaromos

įstatymo taikymo tvarkos Konstitucinio įstatymo įrašymo į Konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2002 12 24, Nr. 49/2000).

¹⁰¹ Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos) 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 01 16, Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05).

¹⁰² Dėl bylos pagal pareiškėjo – Vilniaus apygardos administracinio teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 153 straipsnio 2 dalies 11 punktą (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, nutraukimo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas (2012 12 19, Nr. 43/2009).

¹⁰³ Ten pat.

¹⁰⁴ Žr. išnašą 81: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Nr. 12/06.

¹⁰⁵ Žr. išnašą 102: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas, Nr. 43/2009.

prielaidos prarasti valstybės nepriklausomybę, sužlugdyti demokratiją ar panaikinti respubliką, paneigti prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, t. y. sugriauti Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą¹⁰⁶.

Teismai, kilus abejonių, turi galimybę iš Lietuvos teisės sistemos pašalinti galimai antikonstitucinį teisės aktą kreipdamiesi į LR Konstitucinį Teismą ir prašydami išaiškinti tokio teisės akto konstitucingumą ir taip išvengti tikimybės priimti neteislingą sprendimą. Teismui nepasinaudojus tokia galimybe, o vėliau LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo buvo pagrįstas teismo sprendimas, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, atsirastų rizika, jog toks teismo sprendimas yra neteislingas, o priimant sprendimą pritaikyto antikonstitucinio teisės akto sukelti antikonstituciniai padariniai išliktų Lietuvos teisės sistemoje, dėl ko atsirastų prielaidos paneigti pamatines konstitucines vertybes ir taip sugriauti Lietuvos valstybės pamatą. Toks teismo vykdomas teisingumas taptų formaliu, išorine regimybe, kadangi „vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija“¹⁰⁷. Galutinai pašalinti iš Lietuvos teisės sistemos antikonstitucinio teisės akto sukeltus padarinius gali Seimas, kuris turi teisę nustatyti naują teisinį reguliavimą. Toks naujas teisinis reguliavimas įsiterptų į jau pasibaigusius teisinius santykius, atsiradusius prieš LR Konstituciniam Teismui pripažįstant teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai. Tiesa, tokiu atveju turėtų būti užtikrinta, kad nauju teisiniu reguliavimu nebus pažeistas viešas interesas, teisingumo, teisinio tikrumo bei teisinio saugumo principai ar paneigtos kitų asmenų sąžiningai įgytos teisės.¹⁰⁸ Tai

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 09 21, Nr. 35/03-11/06).

¹⁰⁸ Žr. išnašą 94: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, Nr. 36/2010-37/2010-38/2010-39/2010-41/2010-42/2010-43/2010-62/2010-63/2010-64/2010-65/2010-66/2010-67/2010-68/2010-69/2010-71/2010-72/2010-74/2010-75/2010-78/2010-79/2010-80/2010-91/2010-92/2010-93/2010-103/2010-104/2010-105/2010-108/2010-3/2011.

neriškia, jog įsiterpti į kitų asmenų pasibaigusius teisinius santykius draudžiama visais atvejais, kuomet tokiu įsiterpimu būtų pažeidžiamas viešas interesas, teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principai ar paneigiamos kitų žmonių sąžiningai įgytos teisės. Nustačius, jog neįsiterpus į pasibaigusius teisinius santykius valstybė patirtų didesnę žalą negu tuomet, jeigu į juos būtų įsiterpta, toks įsiterpimas būtų pateisinamas. Tačiau tai turi būti sprendžiama kiekvienu atveju atskirai. Tačiau nustatyti naują teisinį reguliavimą, leidžiantį pašalinti iš teisės sistemos antikonstitucinio teisės akto sukeltas neigiamas pasekmes, yra Seimo teisė, o ne pareiga.¹⁰⁹ Tai reiškia, jog Seimas neprivalo nustatyti naujo teisinio reguliavimo, kuriuo iš Lietuvos teisės sistemos būtų galutinai pašalintos antikonstitucinio teisės akto sukeltos neigiamos pasekmės, tai priklauso tik nuo Seimo valios.

Proceso atnaujinimas galėtų būti, ko gero, tinkamiausia priemonė, leidžianti pašalinti antikonstitucinio teisės akto sukeltas ir antikonstitucinėmis laikomas teises pasekmes iš Lietuvos teisės sistemos. Kaip pažymi V. Staugaitytė, proceso atnaujinimas yra „toliausiai einantis“ konstitucinių teismų sprendimų retroaktyvumo aspektas.¹¹⁰ Proceso atnaujinimas padėtų įgyvendinti LR Konstitucijos 30 str. 1 d. įtvirtintą asmens teisę į teisminę gynybą: „[a]smuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą“.¹¹¹ LR Konstitucinis Teismas šią normą, be kita ko, aiškina taip, jog teisminė gynyba turi būti užtikrinama nepaisant asmens teisinio statuso bei to, ar pažeistos asmens teisės yra įtvirtintos pačioje LR Konstitucijoje. Be to, toks asmens teisių gynimas turi būti ne formalus, o realus ir veiksmingas.¹¹² Negana to, LR Konstitucijos 30 str. 1 d. įtvirtinta teisė kreiptis į teismą yra absoliuti.¹¹³ Ši teisė „negali būti dirbtinai suvaržyta, taip pat negali būti nepagrįstai pasunkintas šios teisės įgyvendinimas; <...> negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“.¹¹⁴ Buvęs LR Konstitucinio Teismo teisėjas Armanas Abramavičius¹¹⁵ šiame kontekste pažymi, jog atsiradus bent menkiausiai abejonei, jog ginčijamas teisės aktas gali dirbtinai suvaržyti asmens teisę į teisminę gynybą, toks teisės aktas būdavo pripažįstamas antikonstituciniu (prieštaraujančiu LR Konstitucijos 30 str. 1

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Žr. išnašą 97: V. STAUGAITYTĖ, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu“, p. 75.

¹¹¹ Žr. išnašą 4: Lietuvos Respublikos Konstitucija, 30 str.

¹¹² Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, LR Konstitucinio Teismo nutarimas (2000 05 08, Nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000).

¹¹³ Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2000 06 30, Nr. 30/98-13/99).

¹¹⁴ Žr. išnašą 73: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas, Nr. 34/03.

¹¹⁵ Armanas Abramavičius, biografija; <<http://www.teismai.lt/lt/biografijos/armanas-abramavicius/>> [aplankyta 2013 12 30].

d.).¹¹⁶ Taigi remiantis oficialia konstitucine doktrina, teisė į teisminę gynybą, kuri, kaip minėta, yra absoliuti, būtų paneigiama, jeigu paskelbus teisės aktą antikonstituciniu, nebūtų galima ištaisyti sprendimo, kuris buvo priimtas vadovaujantis antikonstituciniu teisės aktu. Tą puikiai iliustruoja Egidijus Šileikis savo 2011 m. spalio 28 d. pateiktoje atskirojoje nuomonėje dėl LR Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimo. Joje E. Šileikis iškelia klausimą, ar minėtos teisės į teisminę gynybą absoliutumas apima atvejus, kuomet asmuo, laikydamasis terminų, LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, kreipiasi į teismą prašydamas „retrospektyviai“ ištaisyti jo teisių pažeidimą, kuris atsirado pritaikius vėliau antikonstitucine pripažintą teisės normą. Pateikdamas teigiamą atsakymą, E. Šileikis atsižvelgia į tai, jog priešingas atsakymas prieštarautų oficialiai konstitucinei doktrinai. E. Šileikis argumentuoja, jog asmenys, kurie laikydamiesi terminų kreipiasi į teismą, reikalaujami apginti jų pažeistas teises prieš LR Konstituciniam Teismui pripažįstant teisės aktą antikonstituciniu, ir asmenys, kurie kreipiasi į teismą jau pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, yra tapačioje situacijoje ir jų negalima vertinti skirtingai.¹¹⁷ Akivaizdu, jog E. Šileikis sutapatina asmenis, kurie pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai, kreipiasi į pirmosios instancijos teismą, ir asmenis, kurie tuo pačiu metu kreipiasi į teismą dėl proceso atnaujinimo. Dar kartą pažymėtina, jog tokį vertinimą E. Šileikis pateikia ne kaip paprastą nuomonę, tačiau remdamasis oficialia konstitucine doktrina. Taigi proceso atnaujinimas galėtų būti veiksminga priemonė, kad asmenys, atsidūrę tapačioje situacijoje, nebūtų vertinami skirtingai ir nebūtų pažeidžiama jų teisė į teisminę gynybą.

4. GALIMI PROBLEMAS SPRENDIMO BŪDAI

Proceso atnaujinimas civilinėse bylose, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, Lietuvoje nėra galimas. Tokiu būdu atsiranda tikimybė, jog Lietuvos teisės sistemoje išliks antikonstitucinio teisės akto padariniai, kurie taip pat yra antikonstituciniai. Tokiu atveju kiltų rizika pažeisti eilę LR Konstitucijoje įtvirtintų principų bei vertybių. Be to, nebuvimas galimybės atnaujinti procesą minėtu pagrindu sukeltų prielaidas vertinti tam tikrus asmenis, esančius tapačioje situacijoje, skirtingai, dėl ko būtų rizikuojama pažeisti asmenų konstitucinę teisę į teisminę gynybą. Todėl akivaizdu, jog norėdami išvengti LR Konstitucijoje įtvirtintų principų bei vertybių galimo paneigimo, turime išspręsti šią problemą. Tą galime padaryti keliais skirtingais būdais. Šiame skyriuje pasiūlysiu galimus mūsų nagrinėjamos problemos sprendimo būdus ir aptarsime šių būdų įgyvendinimo niuansus.

Kaip minėjome, teisinis reguliavimas, įtvirtintas CPK 366 straipsnyje, kuomet neleidžiama atnaujinti proceso tais atvejais, kai LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės

¹¹⁶ A. ABRAMAVIČIUS, „Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 3 (117)), p. 23.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimo („Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“), 2011 10 28.

aktą, kuriuo priimdamas sprendimą rėmėsi bendros kompetencijos teismas, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, galimai neatitinka LR Konstitucijos principų bei doktrinos, ir taip netgi gali ją pažeisti. Todėl vienas geriausių būdų, kaip būtų galima išspręsti šią problemą, yra kreiptis į patį LR Konstitucinį Teismą. LR Konstitucijos 102 str. numatyta, jog LR Konstitucinis Teismas sprendžia dėl įstatymų ar kitų teisės aktų atitikties LR Konstitucijai.¹¹⁸ Pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai, toks teisės aktas yra panaikinamas ir negali būti taikomas nuo tos dienos, kai yra paskelbiamas LR Konstitucinio Teismo nutarimas pripažinti tą teisės aktą antikonstituciniu.¹¹⁹ Tačiau LR Konstitucinis Teismas gali pripažinti teisės aktą prieštaraujančiu LR Konstitucijai ir tais atvejais, kuomet teisės aktuose nėra nustatytas tam tikras teisinis reguliavimas, ir tuo yra pažeidžiama LR Konstitucija ar jos principai.¹²⁰ Žinoma, tai, jog įstatyme ar teisės akte nėra nustatytas teisinis reguliavimas, nereiškia, jog jis nėra tiesiogiai ar netiesiogiai nustatytas kitame teisės akte. Tačiau jeigu teisinis reguliavimas nėra nustatytas nei kituose teisės aktuose, toks teisinio reguliavimo nebuvimas gali būti LR Konstitucinio Teismo pripažintas kaip teisės spraga. Teisės spraga reiškia, jog teisinis reguliavimas nėra nustatytas nei tame teisės akte, nei kituose teisės aktuose, nors tokiam reguliavimui yra poreikis, o jo nebuvimas būtent tame teisės akte, sudaro prielaidas pažeisti LR Konstituciją bei jos principus. Teisės spraga, draudžiama LR Konstitucijos, yra laikoma legislatyvine omisija. Tai reiškia, jog teisinis reguliavimas tam tikrame teisės akte nėra nustatytas, tačiau LR Konstitucija reikalauja jį nustatyti būtent tame teisės akte. Šioje vietoje nereikėtų painioti to atvejo, kuomet teisėkūros subjektas apskritai nesureguliuoja tam tikrų teisinių santykių. Legislatyvinė omisija atsiranda tik tuomet, kai teisėkūros subjektas atlieka veiksmą, t. y. išleidžia teisės aktą, tačiau juo nesureguliuoja visų teisinių santykių, kuriuos tuo teisės aktu privalo sureguliuoti. Jeigu teisės akte yra aptinkama legislatyvinė omisija, toks teisės aktas LR Konstitucinio Teismo gali būti pripažintas kaip prieštaraujantis LR Konstitucijai. Čia reikėtų pažymėti, jog nebus pripažinta antikonstitucine legislatyvinė omisija, kuri atsirado LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą ar jo dalį antikonstitucine, ir atsiradus teisiniam vakuumui vien dėl tokio sprendimo. Tokiu atveju teisėkūros subjektas turi pareigą nustatyti naują teisinį reguliavimą, kuris atitiktų LR Konstituciją.¹²¹ Minėta, jog neleidžiant atnaujinti proceso, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo rėmėsi teismas priimdamas sprendimą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, kiltų rizika, jog Lietuvos teisės sistemoje liks antikonstitucinio teisės akto padariniai, kurie, kaip minėta, taip pat yra antikonstituciniai. Taip pat minėta, jog iš Lietuvos teisės sistemos nepašalinus antikonstitucinio teisės akto padarinių, iškiltų rizika pažeisti ne tik LR

¹¹⁸ Žr. išnašą 4: Lietuvos Respublikos Konstitucija, 102 str.

¹¹⁹ Ten pat, 107 str.

¹²⁰ Dėl Panevėžio apygardos administracinio teismo prašymo iširti Lietuvos Respublikos rinkliavų įstatymo nuostatų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gruodžio 15 d. nutarimo Nr. 1458 „Dėl valstybės rinkliavos objektų sąrašo, šios rinkliavos dydžių ir mokėjimo ir grąžinimo tvarkos patvirtinimo“ nuostatų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas (2003 05 06, Nr. 34/01).

¹²¹ Žr. išnašą 73: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas, Nr. 34/03.

Konstitucijos viršenybės principą ar paneigti iš LR Konstitucijos kylantį teisės viešpatavimo imperatyvą, bet ir tokias pamatines konstitucines vertybes kaip nepriklausomybę, demokratiją ir respubliką bei prigimtines žmogaus teises ir laisves, dėl ko kiltų rizika sugriauti Lietuvos valstybės pamatą. Civilinio proceso atnaujinimas leistų ne tik pašalinti antikonstitucinio teisės akto sukeltus padarinius, bet ir padėtų užtikrinti asmenų teisę į teisminę gynybą. LR CPK 366 str. įtvirtintas baigtinis proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas. Jame nėra pagrindo atnaujinti civilinį procesą LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, todėl šiuo pagrindu atnaujinti proceso civilinėje byloje negalima. Toks draudimas galimai neatitinka LR Konstitucijos bei jos doktrinos, juo rizikuojama pažeisti pamatines konstitucines vertybes, todėl toks teisinis reguliavimas, kuriuo proceso atnaujinimas civilinėse bylose LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu, yra reikalingas, nes priešingu atveju kiltų rizika, jog bus pažeista LR Konstitucija. Įtvirtindamas civilinio proceso atnaujinimo teisinį reguliavimą, įstatymų leidėjas nenumatė nagrinėjamo pagrindo atnaujinti procesą civilinėse bylose. CPK 366 str. civilinio proceso atnaujinimo pagrindų sąrašas yra baigtinis, kituose teisės aktuose proceso atnaujinimo pagrindų nėra numatyta, todėl manome, jog tai yra legislatyvinė omissija, t. y. CPK 366 str. įtvirtintas teisinis reguliavimas yra prieštaraujantis LR Konstitucijai. LR Konstituciniam Teismui konstatavus, jog minėtas teisinis reguliavimas yra antikonstitucinis, įstatymų leidėjui kiltų pareiga pakeisti CPK 366 straipsnį taip, jog asmenys galėtų atnaujinti procesą, kai LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo rėmėsi teismas priimdamas sprendimą, antikonstituciniu.

Kaip minėta, pripažinus CPK 366 str. įtvirtintą reguliavimą prieštaraujančiu LR Konstitucijai, įstatymų leidėjas būtų įpareigotas įtvirtinti dar vieną civilinio proceso atnaujinimo pagrindą. Tai būtų dešimtas proceso atnaujinimo civilinėse bylose pagrindas ir galėtų skambėti taip: „1. Procesas gali būti atnaujinamas, jeigu yra šie pagrindai: ... 10) LR Konstitucinio Teismo pripažįstamas kaip prieštaraujantis LR Konstitucijai bei panaikinamas teisės aktas, kuris buvo pagrindas teismo sprendimui civilinėje byloje priimti“. CPK įtvirtinus minėtą civilinio proceso atnaujinimo pagrindą, taip pat reikėtų keisti LR Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnį, kuriame įtvirtintos teisės akto pripažinimo prieštaraujančiu LR Konstitucijai pasekmės.¹²² Nuostata, jog „[n]eturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo“, galėtų būti papildyta nauju sakiniu, kuris skambėtų taip: „Procesas byloje, kuriose teismo sprendimas, pagrįstas teisės aktu, pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai, jau yra įvykdytas, gali būti atnaujintas“. Toks reguliavimas padėtų suvienodinti skirtingą bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų praktiką šiuo klausimu. Dar daugiau – kadangi proceso atnaujinimo, kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, prieštaraujančiu LR Konstitucijai, svarbą Konstitucijos bei joje įtvirtintų principų atžvilgiu pripažįsta ir konstitucinė doktrina, Lietuva galėtų pasekti Lenkijos pavyzdžiu ir proceso atnaujinimą (ne

¹²² Žr. išnašą 91: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, 72 str.

tik civilinėse bylose), kuomet LR Konstitucinis Teismas pripažįsta teisės aktą, kuriuo buvo pagrįstas teismo sprendimas, nekonstituciniu, pripažinti konstitucine žmogaus teise. Tai reikštų, jog proceso atnaujinimo minėtu pagrindu galimybė turėtų būti įtvirtinta ir LR Konstitucijoje. Šiuo atveju galėtume atkartoti Lenkijos Konstitucijos 190 str. 4 d. nuostatą. Su nedideliais pakeitimais, ji skambėtų taip: „Konstitucinio teismo sprendimas pripažinti teisės aktą, kuriuo bendrosios kompetencijos ar specializuotas teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, nutarimą ar nutartį, prieštaraujančiu Konstitucijai, yra pagrindas atnaujinti procesą“. Tačiau žinant, jog mūsų minėta problema, nors ir yra labai svarbi, tačiau praktikoje pasitaiko itin retai, bei tai, kad Lietuvos teisės sistemoje yra aktualesnių problemų, nelabai tikėtina, jog 300 000 asmenų ar ¼ Seimo narių grupė¹²³ ryšis teikti Seimui sumanymą papildyti minėta nuostata LR Konstituciją. Taip pat vertėtų paminėti, jog vien priimti minėtų nuostatų pakeitimus neužtektų – reiktų ir teismų indėlio formuojant naują teismų praktiką. Taip yra dėl paprastos priežasties – įstatymų sureguliuoti šią problemą neužtektų, nes kai kurie asmenys imtų piktnaudžiauti jiems suteikta teise, todėl teismai turėtų suformuoti tokią praktiką, kuri užkirstų kelią piktnaudžiavimui teise atnaujinti procesą nagrinėjamu pagrindu ir apibrėžtų jo ribas. Žinoma, tai galima padaryti ir įstatymais, tačiau būtų rizikuojama, jog naujos nuostatos bus pernelyg ilgos bei sudėtingos, kad jas suprastų paprasti žmonės. Juk vienas pagrindinių teisės akto turiniui keliamų reikalavimų yra tai, jog jis „turi būti logiškas, glaustas ir aiškus“¹²⁴. Todėl teismų indėlis šiuo atveju taip pat būtų gana svarbus.

Problema taip pat galėtume išspręsti pasitelkdami išankstinę konstitucinę kontrolę, kuri padėtų užkirsti kelią antikonstitucinių teisės aktų patekimui į šalies teisės sistemą. Lietuvoje galima tikrinti tik jau įsigaliojusį teisės aktų konstitucingumą, t. y. Lietuvoje veikia paskesnioji konstitucinė kontrolė.¹²⁵ Tuo tarpu Prancūzijoje veikia minėta išankstinė konstitucinė teisės aktų kontrolė, todėl ją galėtume pasitelkti kaip pavyzdį. Prancūzijoje išankstinė konstitucinė kontrolė skirstoma į privalomąją bei fakultatyvinę konstitucinę kontrolę. Prancūzijos Konstitucijos 61 straipsnio 1 pastraipoje yra numatyta, jog visi organiniai įstatymai, Parlamento rūmų reglamentai bei Konstitucijos 11 straipsnyje numatyti įstatymų pasiūlymai¹²⁶ privalo būti ištirti Konstitucinės Tarybos, kuri patikrina jų atitikimą Konstitucijai. Tai yra privalomoji konstitucinė kontrolė.¹²⁷ Prancūzijos Konstitucijos 61 straipsnyje taip pat nurodyta, jog Prancūzijos prezidentas, ministras

¹²³ Žr. išnašą 4: Lietuvos Respublikos Konstitucija, 147 str.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas (1995 05 02, Nr. I-872), 10 str. 2 d.

¹²⁵ K. LAPINSKAS, *Konstitucija yra mano Biblija*, Infolex interviu (2008 05 19); <http://www.lrkt.lt/APublikacijos_20080519a.html> [aplankyta 2013 07 11].

¹²⁶ Prancūzijos Konstitucijos 11 str. yra nurodyta, jog „Respublikos Prezidentas gali <...> pateikti referendumui bet kurį Vyriausybės Bilių, susijusį su valdžios institucijos struktūra, arba su reformomis, susijusiomis su tautos ekonomine bei socialine politika, ir su prie to prisidedančiomis viešosiomis paslaugomis, arba kuris suteikia įgaliojimus ratifikuoti sutartį, kuri, nors ir nėra prieštaraujanti Konstitucijai, tačiau turėtų įtakos institucijų funkcionavimui.“ (French Constitution (1958 10 04), art. 11).

¹²⁷ A. PUMPUTIS IR KITI, *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012), p. 733.

pirmininkas, nacionalinės asamblėjos prezidentas, senato prezidentas, 60 nacionalinės asamblėjos narių arba 60 senatorių gali kreiptis į Konstitucinę Tarybą dėl parlamento leidžiamų įstatymų atitikimo Konstitucijai prieš jiems įsigaliojant (fakultatyvinė kontrolė).¹²⁸ Kol Konstitucinė Taryba sprendžia dėl įstatymo atitikimo Konstitucijai, įstatymo įsigaliojimui skirtas laikas yra sustabdomas.¹²⁹ Tiesa, Konstitucinė Taryba abiem atvejais savo išvadą turi pateikti per vieną mėnesį, o ypatingais atvejais – vos per 8 dienas.¹³⁰ Visa tai reiškia, jog įstatymų konstitucingumas gali būti patikrintas dar prieš įstatymų įsigaliojimą, taip išvengiant galimai antikonstitucinio įstatymo bei jo padarinių patekimo į šalies teisės sistemą. Tačiau fakultatyvinė konstitucinė kontrolė reiškia, jog dėl parlamento leidžiamų įstatymų konstitucingumo kreiptis į Konstitucinę Tarybą nėra privaloma, todėl užkertamas tik dalies antikonstitucinių teisės aktų bei jų sukeliamų padarinių patekimas į šalies teisės sistemą. Peržiūrėti visus teisės aktus, prieš jiems įsigaliojant, būtų praktiškai neįmanoma. Todėl Prancūzijoje galiojanti išankstinė konstitucinė kontrolė yra geras kompromisas, per daug neapkraunantis Konstitucinės Tarybos, tačiau padedantis užkirsti kelią nemažai daliai antikonstitucinių teisės aktų patekimui į šalies teisės sistemą. Be to, tai yra daug efektyvesnis būdas apsaugoti šalies teisės sistemą negu LR Seimo kanceliarijos Teisės departamento rengiamos išvados dėl įstatymo projekto atitikimo Konstitucijai.¹³¹ Seimo kanceliarijos Teisės departamentas neformuoja oficialios konstitucinės doktrinos, todėl šios institucijos išvados praktiškai nėra labai naudingos, o vėliau LR Konstitucinis Teismas vis vien gali pripažinti įstatymą prieštaraujančiu LR Konstitucijai ir taip jį pašalinti iš Lietuvos teisės sistemos. Lietuvoje įvedus išankstinę konstitucinę kontrolę galėtume iš anksto užkirsti kelią antikonstitucinių teisės aktų patekimui į Lietuvos teisės sistemą. Tiesa tai būtų sunku įgyvendinti, žinant, jog LR Konstitucinis Teismas bylas nagrinėja pakankamai ilgai, o bylos savo eilės laukia net keletą metų. Būtų absurdiška, jeigu laikotarpio, per kurį turi įsigaliooti teisės aktas, sustabdymas truktų net keletą metų. Autoriaus nuomone, jeigu LR Konstitucinis Teismas sutrumpintų savo sprendimų apimtį nuo keliasdešimties ar net kelių šimtų lapų iki kelių ar keliolikos lapų (kaip Prancūzijoje), tuomet bylų sprendimo laikas ženkliai sutrumpėtų ir išankstinė konstitucinė kontrolė taptų lengviau įgyvendinama.

Taigi mūsų nagrinėjama problema gali būti išspręsta keliais būdais. Logiškiausias iš jų – kreipimasis į LR Konstitucinį Teismą, kad šis ištirtų CPK 366 str., kuriame įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai, konstitucingumą ta apimtimi, jog jame nėra įtvirtintas šiame darbe nagrinėjamas proceso atnaujinimo pagrindas. Tokiu atveju LR Konstituciniam Teismui konstatavus teisės spragą, kurią draudžia LR Konstitucija, CPK 366 str. įtvirtinta teisės norma būtų pripažinta kaip prieštaraujanti LR Konstitucijai, dėl ko įstatymų leidėjui kiltų pareiga įtvirtinti nagrinėjamą proceso atnaujinimo pagrindą. Kitas efektyvus problemos sprendimo būdas – išankstinės konstitucinės kontrolės įtvirtinimas. Jis leistų užkirsti kelią nemažai daliai antikonstitucinių teisės aktų patekimui į Lietuvos teisės

¹²⁸ French Constitution (1958 10 04), art. 61.

¹²⁹ Ten pat.

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Seimo statutas (1994 02 17, Nr. I-399), 136 str. 3 d.

sistemą, dėl ko būtų užkirstas kelias kitiems žmogaus teisių pažeidimams. Tačiau patikrinti visų teisės aktų antikonstitucingumą prieš jiems patenkant į Lietuvos teisės sistemą, būtų praktiškai neįmanoma, todėl reikėtų apibrėžti, kurių teisės aktų konstitucingumą būtina patikrinti ir kokiais atvejais tai daryti yra būtina.

IŠVADOS

1. Lietuvoje nėra galimybės atnaujinti proceso LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo teismas rėmėsi priimdamas sprendimą, antikonstituciniu. Tą draudžia ir suformuota teismų suformuota praktika. Tuo tarpu administracinėse bylose, kuriose buvo priimtas sprendimas vadovaujantis teisės aktu, vėliau LR Konstitucinio Teismo pripažintu antikonstituciniu, procesą atnaujinti galima. Tačiau administraciniai teismai nagrinėja ne tik administracinius, bet ir civilinius teisinius santykius. Tai reiškia, jog LVAT suformuota praktika skiriasi nuo LAT praktikos dėl proceso atnaujinimo minėtų pagrindų nagrinėjant ne tik administracinius, bet ir civilinius teisinius santykius.
2. Kitose valstybėse teisinis reguliavimas, susijęs su proceso atnaujinimu dėl teisės akto pripažinimu antikonstituciniu, yra gana įvairus. Iš devynių nagrinėtų valstybių, penkios (Ukraina, Rusija, Estija, Latvija bei Lenkija) suteikia teisę asmenims atnaujinti procesą minėtu pagrindu ir civilinėse bylose. Dar trijose valstybėse (Ispanijoje, Vokietijoje bei Čekijoje) atnaujinti procesą minėtu pagrindu galima tik baudžiamosiose bylose. Taip yra todėl, jog galimybė atnaujinti procesą civilinėse bylose yra susijusi su principu *lex benignior retro agit*, pagal kurį administracinėje ar baudžiamojoje teisėje panaikinus teisės aktą, pagal kurį buvo nubaustas asmuo, ar jį sušvelninus, toks teisės aktas galioja atgal. Tuo tarpu civilinėse bylose pabloginus vienos šalies teisinę padėtį, kitos šalies teisinę padėtis gali pablogėti, nors taip būna ne visada.
3. EŽTT laikosi nuomonės, jog proceso atnaujinimą riboja teisinio tikrumo principas. Tačiau EŽTT konstatavus Konvencijos pažeidimą, proceso atnaujinimas gali tapti efektyviausia priemone ištaisyti galimai neteisingą teismo sprendimą ir taip atstatyti teisingumą. Be to, proceso atnaujinimas gali tapti geriausia priemone užkertant kelią žmogaus teisių pažeidimams, atsirasiantiems ateityje. EŽTT laikosi pozicijos, jog žmogaus teisės yra svarbiau už teisinio tikrumo principą, todėl esant tokiam pažeidimui, Konstitucinio teismo sprendimas turi galioti atgal, kad užtikrintų žmogaus teises.
4. Iš LR Konstitucinio Teismo suformuotos konstitucinės doktrinos išplaukia, jog proceso atnaujinimas LR Konstituciniam Teismui pripažinus teisės aktą, kuriuo buvo pagrįstas teismo sprendimas, antikonstituciniu, yra konstitucinių asmens teisių gynimo priemonė, todėl tokia priemonė turi būti prieinama asmenims, kurių konstitucinės teisės buvo pažeistos. Priešingu atveju Lietuvos teisės sistemoje liktų antikonstitucinio teisės akto sukeltos antikonstitucinės pasekmės, kurios sudarytų prielaidas pažeisti LR Konstitucijoje įtvirtintus principus bei vertybes, dėl ko būtų rizikuojama sugriauti Lietuvos valstybės pamatą. Dar daugiau – proceso atnaujinimas padėtų įgyvendinti asmenų teisę į teisminę gynybą, nes asmenys, kurie

kreipiasi į teismą, reikalaudami apginti jų pažeistas teises prieš LR Konstituciniam Teismui pripažįstant teisės aktą antikonstituciniu, ir asmenys, kurie kreipiasi į teismą jau pripažinus teisės aktą antikonstituciniu, dabartiniu teisiniu reguliavimu yra traktuojami skirtingai.

5. Nagrinėjama problema siūlome spręsti keliais sprendimo būdais. Logiškiausias iš jų – kreipimasis į LR Konstitucinį Teismą, kad šis ištirtų CPK 366 straipsnio, kuriame įtvirtinti proceso atnaujinimo pagrindai, konstitucingumą ta apimtimi, jog jame nėra įtvirtintas šiame darbe nagrinėjamas proceso atnaujinimo pagrindas. Tokiu atveju LR Konstituciniam Teismui konstatavus legislatyvinę omissiją, CPK 366 straipsnyje įtvirtinta teisės norma būtų pripažinta antikonstitucine, dėl ko įstatymų leidėjui kiltų pareiga įtvirtinti nagrinėjama proceso atnaujinimo pagrindą. Kitas efektyvus problemos sprendimo būdas – išankstinės konstitucinės kontrolės įtvirtinimas. Jis leistų užkirsti kelią nemažai daliai antikonstitucinių teisės aktų patekimui į Lietuvos teisės sistemą. Tačiau patikrinti visų teisės aktų antikonstitucingumo prieš jiems patenkant į Lietuvos teisės sistemą, būtų praktiškai neįmanoma, todėl reikėtų apibrėžti, kurių teisės aktų konstitucingumą būtina patikrinti ir kokiais atvejais tai daryti yra būtina.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Knygos

- A. DRIUKAS, V. VALANČIUS, *Civilinis procesas: teorija ir praktika*, t. 4 (Vilnius: Registrų centras, 2009).
- E. LAUŽIKAS, V. MIKELĖNAS, V. NEKROŠIUS, *Civilinio Proceso Teisė*, t. 2 (Vilnius: Justitia, 2005).
- E. ŠILEIKIS, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).
- A. PUMPUTIS IR KITI, *Europos Sąjungos valstybių narių konstitucinės sistemos* (Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas, 2012).

Periodiniai leidiniai

- V. STAUGAITYTĖ, „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų teisinė galia laiko požiūriu“, *Jurisprudencija* (2005, t. 77 (69)).
- A. ABRAMAVIČIUS, „Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“, *Jurisprudencija* (2009, Nr. 3 (117)).

Teisiniai dokumentai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Žin.* (1992, Nr. 33-1014).
- Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002 02 28, Nr. IX-743).

- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000 07 18, Nr. VIII-1864).
- Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999 01 14, Nr. VIII-1029).
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, *Žin.* (1993, Nr. 6-120).
- Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas (1995 05 02, Nr. I-872).
- Lietuvos Respublikos Seimo statusas (1994 02 17, Nr. I-399).
- Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ (1995 04 27, Nr. I-865).
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, *Žin.* (1995, Nr. 40-987).
- Organic Law 2/1979 on the Constitutional Court of Spain (1979 10 03).
- Civil Procedure Act (Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 36/04).
- Constitutional Court Act (2007 07 15, Official Gazette of the Republic of Slovenia, No. 64/07).
- The Civil Procedural Code of the Russian Federation (2003 02 01).
- Code of Criminal Procedure of the Republic of Estonia (2004 07 01).
- Latvian Civil Procedure Law (1999 03 01).
- Latvian Criminal Procedure Law (2005 10 01).
- French Constitution (1958 10 04).
- The Constitutional Court of the Republic of Latvia, judgment (2009 12 21, Nr. 2009-43-01).
- Polish Constitutional Tribunal, judgment (2004 10 27, Nr. SK 1/04).
- Teismų praktikos taikant įstatymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose civilinėse bylose aktualūs klausimai*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2007-02-22, Reg. nr. T3).
- A. B. ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2011, Nr. 3K-3-190).
- Valstybė ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius, (2005, Nr. 3K-3-647).
- LR Finansų ministerija atstovaujama AB „Turto bankas“ p. LUAB „Oruva“*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2005, Nr. 3K-3-653).
- D. S. ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2012, Nr. 3K-3-282).
- Likviduojama G. Gerbutavičiaus TŪB „Giedrimas“ ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2003, Nr. 3K-3-757).
- G. T. ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Civilinių bylų skyrius (2005, Nr. 3K-3-380).
- J. Martinauskas p. Kretingos rajono savivaldybė*, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, (2001, Nr. 3k-3-183).
- J. T. ir kiti suinteresuoti asmenys*, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. P-146-88).

N. Č. ir kiti suinteresuoti asmenys, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. P-146-89).

R. T. p. Vilniaus miesto savivaldybės administracija, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (2009, Nr. A556-1485).

O. Š. ir R. V. p. Lietuvos valstybė, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, (2012, Nr. A-438-2382).

Europos žmogaus teisių teismo byla: *Brumarescu v. Romania*, Eur. Ct. HR, No. 28342/95 (1999).

Europos žmogaus teisių teismo byla: *Ryabykh v. Russia*, Eur. Ct. HR, No. 52854/99, (2003).

Europos žmogaus teisių komisija: *X v. Austria*, Eur. Comm. HR, No. 7761/77, (1978).

Europos žmogaus teisių teismo byla: *Somogyi v. Italy*, Eur. Ct. HR, No. 67972/01, (2004).

Europos žmogaus teisių teismo byla: *Trgo v. Croatia*, Eur. Ct. HR, No. 35298/04, (2009).

Europos žmogaus teisių teismo byla: *Barac and others v. Montenegro*, Eur. Ct. HR, No. 47974/06, (2011).

Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 18 d. nutarimo Nr. 777 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. vasario 3 d. nutarimo Nr. 77 „Dėl kainodaros reguliavimo“ dalinio pakeitimo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų, susijusių su šiluminės energijos, elektros energijos bei gamtinių dujų kainų nustatymu, dalinio pakeitimo bei pripažinimo netekusiais galios“ atitikimo Lietuvos Respublikos įstatymui „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (1998 03 25, Nr. 12/97).

Dėl teisenos byloje pagal pareiškėjo – Vilniaus miesto 3 apylinkės teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio 2 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, ar Lietuvos Respublikos valstybės politikų, teisėjų ir valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymas (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniui, 30 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, taip pat ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančiųjų pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ 1 punktą neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 1 straipsniui, 5 straipsnio 1 daliai, 109 straipsnio 2, 3 dalims, 114 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui, nutraukimo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas (2006 08 08, Nr. 34/03).

Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties

Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 06 06, Nr. 12/06).

Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88^l straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2003 05 30, Nr. 21/2003).

Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2004 12 13, Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03).

Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 03 28, Nr. 33/03).

Dėl Lietuvos Respublikos juridinių asmenų pelno mokesčio įstatymo 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 14, 20, 21 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo 12 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2007 11 29, Nr. 11/05).

Dėl Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2003 12 30, Nr. 40/03).

Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2011 10 25, Nr. 36/2010-37/2010-38/2010-39/2010-41/2010-42/2010-43/2010-62/2010-63/2010-64/2010-65/2010-66/2010-67/2010-68/2010-69/2010-71/2010-72/2010-74/2010-75/2010-78/2010-79/2010-80/2010-91/2010-92/2010-93/2010-103/2010-104/2010-105/2010-108/2010-3/2011).

Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2007 10 24, Nr. 26/07).

Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m.

rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos Konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos Konstitucinio įstatymo įrašymo į Konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2002 12 24).

Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos) 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 01 16, Nr. 7/03-41/03-40/04-46/04-5/05-7/05-17/05).

Dėl bylos pagal pareiškėjo – Vilniaus apygardos administracinio teismo prašymą ištirti, ar Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 153 straipsnio 2 dalies 11 punktą (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, nutraukimo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo sprendimas (2012 12 19, Nr. 43/2009).

Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos

prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2006 09 21, Nr. 35/03-11/06).

Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198^l straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2000 05 08, Nr. 12/99-27/99-29/99-1/2000-2/2000).

Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas (2000 06 30, Nr. 30/98-13/99).

Dėl Panevėžio apygardos administracinio teismo prašymo ištirti Lietuvos Respublikos rinkliavų įstatymo nuostatų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. gruodžio 15 d. nutarimo Nr. 1458 „Dėl valstybės rinkliavos objektų sąrašo, šios rinkliavos dydžių ir mokėjimo ir grąžinimo tvarkos patvirtinimo“ nuostatų atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas (2003 05 06, Nr. 34/01).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjo Egidijaus Šileikio atskiroji nuomonė dėl Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimo („Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“), 2011 10 28.

Internetiniai šaltiniai

Spanish Civil procedure act (2000 01 08, Official State Gazette No. 7); <[http://www.elra.eu/wpcontent/uploads/file/Civil_Procedure_Act_\(Ley_de_Enjuiciamiento_Civil\)%5B1%5D.pdf](http://www.elra.eu/wpcontent/uploads/file/Civil_Procedure_Act_(Ley_de_Enjuiciamiento_Civil)%5B1%5D.pdf)> [aplankyta 2013 03 11].

German Code of Civil Procedure (2005 12 05, Bundesgesetzblatt (BGBl., Federal Law Gazette)); <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html> [aplankyta 2013 03 11].

Law on the Federal Constitutional Court (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht) (1951 03 12, Federal Law Gazette I p. 243); <<http://www.iuscomp.org/gla/statutes/BVerfGG.htm>> [aplankyta 2013 03 11].

Constitutional Court Act of the Czech Republic (1993 06 16); <http://www.concourt.cz/view/const_court_act> [aplankyta 2013 03 11].

Republika Slovenia Ustavno Sodišče, decision (2009 07 02, Nr. U-I-84/09);
<<http://odlocitve.us-rs.si/ursr/us-odl.nsf/o/D31EAE99EA4BDC06C125763400465B62>> [aplankyta 2013 03 12].

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2005 06 23);
<<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>> [aplankyta 2013 03 12].

Federal Constitutional Law of the Constitutional Court Of Russian Federation (1994 07 21); <<http://www.ksrf.ru/en/Info/LegalBases/FCL/Pages/Chapter2.aspx>> [aplankyta 2013 03 12].

The Constitution of the Russian Federation (1993 12 25);
<http://www.ksrf.ru/en/INFO/LEGALBASES/CONSTITUTIONRF/Pages/default.aspx>
[aplankyta 2013 03 12].

The Constitution of the Republic of Estonia (1992 06 28);
<http://www.legaltext.ee/text/en/X0000K1.htm> [aplankyta 2013 03 12].

Code of Civil Procedure of the Republic of Estonia (2006 01 01);
<http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X90041&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=tsiviilkohtumenetluse+seadustik> [aplankyta 2013 03 12].

Latvian Constitutional Court Law (adopted 1996 06 05);
<<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=2&mid=9>> [aplankyta 2013 03 13].

The Constitution of the Republic of Poland (1997 10 17);
<http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm> [aplankyta 2013 11 14].

Kęstutis Lapinskas, *Konstitucija yra mano Biblija*, Infolex interviu (2008 05 19);
<http://www.lrkt.lt/APublikacijos_20080519a.html> [aplankyta 2013 07 11].

Armanas Abramavičius, biografija;
<<http://www.teismai.lt/lt/biografijos/armanas-abramavicius/>> [aplankyta 2013 12 30]

Kiti šaltiniai

Fernand de Varennes, *Žmogaus teisės* (paskaitų konspektas, Kaunas, VDU, 2013 m. žiema).

SUMMARY

Reopening of civil proceedings is an exclusive procedural measure, which helps to ensure a right to court. Its aim is to remove possibly unlawful court decision, thus delivering justice and avoiding consequences of such decision. Therefore, reopening of civil proceedings seeks to protect not only interests of private parties, but also public interest. However, if we look to Code of Civil procedure of the Republic of Lithuania, we can see a lack of possibility in Lithuania to reopen proceedings, when Constitutional Court of the Republic of Lithuania declares that law applied in a specific case is in conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania. Lithuanian case law does not allow reopening of proceedings in civil cases based on mentioned ground, because otherwise principles of stability of legal relations and certainty of rights and duties of subjects' legal relations would be breached. Contrary to civil cases, administrative cases may be reopened

*based on mentioned grounds. Moreover, administrative courts examine cases regarding damages, incurred due to unlawful actions of public administration bodies, and these cases may also be reopened based on mentioned ground, though they are civil cases. Therefore, administrative courts case law and general competence courts case law differs on the question regarding reopening of proceedings in civil cases, when Constitutional Court of the Republic of Lithuania declares that law applied in a specific case is in conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania. Meanwhile, about half European states' laws, which were analyzed in this work, allows to reopen civil proceedings on mentioned grounds, and almost all states allow to reopen proceedings on mentioned ground in criminal cases. Such differentiation between civil and criminal cases is explained by the principle of *lex benignior retro agit*: if law, which was basis in criminal or administrative case, is declared void, such law has retroactive validity, if person's, who was penalized in such case, situation may be improved. Meanwhile, improving situation of one party in civil case, may worsen other party's situation. However, it must be noted, that in such situation other party's situation does not always worsen. Importance of violations of human rights in civil cases is underlined by European Court of Human Rights. Even though ECHR's view is that reopening of proceedings is limited by principle of legal certainty, in certain cases it may be the most effective way of restoring justice, which was denied by breaching human rights. Therefore, reopening of proceedings, when Constitutional Court declares act applied in a specific case is in conflict with Constitution, is justifiable in cases of violation of human rights. Meanwhile Constitutional Court of the Republic of Lithuania deems that reopening of proceedings on examined ground is defensive measure meant to protect constitutional human rights. Lack of possibility to reopen proceedings on examined grounds would not allow to remove unconstitutional consequences induced by unconstitutional act from Lithuanian legal system, which in turn would create preconditions to violate numerous principles and values, established in Constitution of the Republic of Lithuania, and therefore a risk to ruin foundations of the State of Lithuania, as the common good of the entire society which is consolidated in the Constitution. Moreover, reopening of proceedings would allow to accomplish person's right to court. By not allowing to reopen proceedings on examined grounds persons, who go to court demanding to protect their breached rights before Constitutional Court of the Republic of Lithuania deems law as unconstitutional and persons, who go to court after deeming law as unconstitutional, are treated unequally. Because current Lithuanian case law and laws related to examined problem are in conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania, this problem should be fixed. Therefore, in this work I provide several different ways how to tackle this problem. The most logical one is to apply petition to Constitutional Court of the Republic of Lithuania to examine constitutionality of article 366 of Civil procedure code of the Republic of Lithuania, arguing for the lack of ground to reopen proceedings in civil cases when when Constitutional Court of the Republic of Lithuania declares that law applied in a specific case is in conflict with the Constitution of the Republic of Lithuania. Other effective way to tackle this problem is preliminary constitutional control. Although, it would not be possible to examine all laws, before they come into force, but it would prevent a significant part of unconstitutional laws from entering Lithuanian legal system and would ensure persons' right to court.*

KEYWORDS

Reopening of civil proceedings, constitutional right to court, unconstitutional act.